

Een beladen debat

Een krantenonderzoek naar het recente publieke debat over dekolonisatiegeweld tijdens de onafhankelijkheidsoorlog in Nederlands-Indië

Bachelorscriptie

Pieter Jakobs

S4366115

Bachelorscriptie

Pieter Jakobs

S4366115

15-6-2017

Begeleider: dr. M.H.C.H. Leenders

Omslagfoto: Op 2 maart 2000 werd het monument voor Indië-veteranen in Leiden met bloedrode verf beklad. De actie werd opgeëist door het Comité Stop Eerbetoon Aan Kolonialisme. De actie staat symbool voor het beladen publieke debat over dekolonisatiegeweld. De verantwoordelijken waren namelijk van mening dat Indië-veteranen, die vaak in verband worden gebracht met excessief dekolonisatiegeweld, niet door middel van dit standbeeld herdacht mochten worden.

‘De fabel van de illegaal’, *Gebladerte Archief* (versie april 2000)

<<http://www.doorbraak.eu/gebladerte/30132v01.htm>> [geraadpleegd op 14-6-2017]

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Hoofdstuk I De periode 1994-1995	9
Hoofdstuk II Het jaar 2005	16
Hoofdstuk III De periode 2011-2013	22
Conclusie	28
Overzicht literatuur	32
Overzicht bronnen	34
Bron afbeeldingen	38

Inleiding

Plots stond eind vorig jaar de onafhankelijkheidsoorlog in Nederlands-Indië (1945-1949) weer vol in de publieke belangstelling. De aanleiding hiervoor was een nieuwe studie van Zwitsers-Nederlands historicus R. Limpach: *De Brandende Kampongs Van Generaal Spoor*. In dit proefschrift concludeert hij dat Nederlandse soldaten zich toentertijd schuldig hebben gemaakt aan structureel geweld.¹ Deze bevinding werd uitvoerig behandeld in de media.² Dat er tijdens de dekolonisatieoorlog hevig geweld werd gebruikt, was al bekend bij het grote publiek. In 1969 sprak Indië-veteraan Joop Hueting zich als eerste uit over extreem geweld tijdens zijn dienst in Indië, waarna al snel andere veteranen volgden.³ Limpachs bevinding dat er structureel oorlogsmisdaden plaatsvonden was echter iets nieuws. De NOS sprak bijvoorbeeld van een vernieuwende studie, omdat eerder onderzoek niet van structureel geweld maar van ‘excessen’ zou spreken.⁴ Ook binnen de politiek ontstond een hevige discussie. Op initiatief van de PVDA besloot het kabinet tot een nieuw officieel onderzoek naar dekoloniatiegeweld, waar op dit moment de eerste stappen van worden ondernomen.⁵

Nu is dit niet het eerste staatsonderzoek naar dekoloniatiegeweld. Ook is Limpach, in tegenstelling tot wat de NOS beweert, niet de eerste historicus die van structureel geweld spreekt.⁶ Toch is het regeringsbesluit opmerkelijk, aangezien de regering in 2012 nog een staatsonderzoek blokkeerde.⁷ Op het eerste gezicht lijkt dit niet zo vreemd. Het spraakmakende onderzoek van Limpach, de directe aanleiding voor het nieuwe staatsonderzoek, bestond toen namelijk nog niet. Toch kunnen er ook andere factoren zijn geweest die aan het regeringsbesluit hebben bijgedragen. Een zo’n mogelijkheid is het publieke debat over dekoloniatiegeweld. De onafhankelijkheidsoorlog raakt een pijnlijke plek in het collectief geheugen, waardoor er een blijvend debat is over hoe er met dit verleden

¹ M. Groten, ‘Remy Limpach, De brandende kampongs van generaal Spoor’, *JHSG Jonge Historici* (10 november 2016) <<http://www.jhsg.nl/recensie-remy-limpach-brandende-kampongs/>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

² ‘Extreem geweld in Nederlands Indië was structureel’, *NOS webnieuws* (29 augustus 2016) <<http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2135065-extreem-geweld-in-nederlands-indie-was-structureel.html> > [geraadpleegd op 15-03-2017].

³ K. Frederiks, ‘Na zijn bekentenis kantelde het beeld over Indië’, *NRC handelsblad* (20 januari 2016) <<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/01/20/na-zijn-bekentenis-kantelde-het-beeld-over-indie-1581945-a968474>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

⁴ A. Kas, ‘ Nieuw onderzoek naar dekolonisatie Indië’, *NRC handelsblad* (2 december 2016) <<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/12/02/nieuw-onderzoek-naar-dekolonisatie-nederlands-indie-a1534753>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

⁵ Kas, ‘Nieuw onderzoek naar dekolonisatie Indië’.

⁶ Zie: G. Oostindie, *Soldaat in Indonesië 1945-1949* (Amsterdam, 2015).

⁷ Kas, ‘Nieuw onderzoek naar dekolonisatie Indië’.

dient te worden omgegaan.⁸ Tal van actoren nemen deel aan dit debat. Zo mengen veteranen zich actief in deze discussie, maar doen bijvoorbeeld ook politici en journalisten mee. De opvattingen in dit debat staan niet vast, en de inhoud is vaak beladen. Zo werd historicus G. Boomsma in 1994 voor smaad aangeklaagd door een groep Indië-veteranen.⁹ De reden hiervoor was dat Boomsma de oorlogsmisdaden van Indië-veteranen met die van SS'ers vergeleek. Limpachs recente onderzoek kreeg lang niet zo veel weerstand te verduren als dat van Boomsma. Het lijkt er dus op dat Indië-veteranen zich terughoudender zijn gaan opstellen in het publieke debat. Een overzicht van de historiografie over dekolonisatiegeweld kan misschien helpen dit debat in context te plaatsen.

De onafhankelijkheidsoorlog is namelijk een geliefd onderwerp onder historici. Zo is er een groot aanbod aan politiek-historische werken, als *Diplomatie Of Strijd* van Nederlands historicus J.J.P de Jong, waarin hij de politieke besluitvorming tijdens het conflict probeert te verklaren.¹⁰ Voor dit onderzoek zijn echter vooral werken over dekolonisatiegeweld van toepassing. Een aantal historische visies over dekolonisatiegeweld kunnen namelijk in kaart brengen wie de belangrijkste actoren in het naoorlogse publieke debat over dit geweld waren, en verklaren waarom dit debat zo beladen was.

Welke visies bestaan er bijvoorbeeld in de historiografie over de rol van de overheid in de publieke discussie? In het boek *Last Van De Oorlog* betoogt Nederlands-Italiaans historica S. Scagliola dat politici verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld steeds uit de weg gingen. Volgens haar zou het eerste staatsonderzoek naar dit geweld, de *excessennota* uit 1969, zichzelf te zeer beperken.¹¹ Onderzoek naar de frequentie van oorlogsmisdaden werd expliciet vermeden. Politici zouden hiermee voor een 'doofpotcultuur' hebben gezorgd. Wanneer je het gedrag van politici op basis van sociologische theorieën analyseert, zou het volgens haar 'sporen van taboeïsering' bevatten. Scagliola's visie is echter omstreden. Nederlands historica E. L. Scholten geeft in haar recensie van Scagliola's boek aan dat niets in de onderzoeksmethode van de nota wijst op opzettelijke taboeïsering; er was hoogstens sprake van beperkt onderzoek.¹² Scagliola is echter niet de enige historicus die stelt dat de staat verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld vermeed. Historisch onderzoeker B.

⁸ Zie bijvoorbeeld: P. Bijl, 'Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia', *Journal of Genocide Research* 14:3 (2012), 441-461, alhier 458.

⁹ A. Meester, 'Dit is geen schrijversproces' Boete geëist tegen Graa Boomsma wegens smaad', *Trouw* (25 mei 1994) <<https://www.trouw.nl/home/-dit-is-geen-schrijversproces-boete-geest-tegen-graa-boomsma-wegens-smaad~aed227b5/>> [geraadpleegd op 19-5-2017].

¹⁰ P. Drooglever, 'J.J.P. de Jong, *Diplomatie of strijd*, *BMGN- Low Countries Historical Review* 105:2 (1990), 308-310, alhier 308.

¹¹ E. B. Locher-Scholten, 'S.I. Scagliola, *Last van de oorlog*', *BMGN - Low Countries Historical Review*. 119:1 (2004), 145-147, alhier 146.

¹² Locher-Scholten, 'S.I. Scagliola', 147.

Luttikhuis, gespecialiseerd in de dekolonisatie van Nederlands-Indië, verdiepte zich in de juridische dimensie van dekoloniatiegeweld. Dit deed hij op basis van enkele rechtszaken, die omstreeks 2011 door enkele Indonesische nabestaanden tegen de Nederlandse staat werden aangespannen. Hij concludeert dat door de juridische verwerking van het conflict geweldsincidenten als geïsoleerd werden gekenmerkt, omdat elk geweldsincident individueel juridisch behandeld werd.¹³ Hierdoor kon de overheid het beeld van geïsoleerde ‘excessen’ blijven hanteren, waarbij verdere juridische aansprakelijkheid werd vermeden.

In de historiografie bestaan tevens verschillende visies over de rol van Indië-veteranen in het publieke debat. Een leidende visie onder historici is dat veteranen via het publieke debat naar erkenning zochten. Zo beschrijft Scagliola een proces waarin Indiëgangers in de directe nasleep van de verloren dekolonatieoorlog weinig erkenning kregen, omdat andere veteranen als verzetsstrijders een makkelijkere positie in het collectief geheugen innamen.¹⁴ Hierdoor werden Indië-veteranen na verloop van tijd steeds mondiger, wat uiteindelijk resulteerde in een eigen monument. Volgens historisch onderzoeker M. Eickhof hebben veteranen door het gebrek aan erkenning het beeld van structureel geweld systematisch onderdrukt. Het geweld werd door Indië-veteranen als ‘ontsporing’ geduid, omdat het volgens hen een ‘beter te negeren bijverschijnsel’ was van een zinvolle militaire inzet.¹⁵ De oudgedienden wilden niet als oorlogsmisdadigers worden weggezet. Dit verklaart bijvoorbeeld waarom ze Boomsma aangeklaagden, toen hij de oorlogsmisdaden van Indië-veteranen met die van SS’ers vergeleek.¹⁶

Het gedrag van Indië-veteranen in het publieke debat kan verder worden verklaard door de context van het dekoloniatiegeweld nader toe te lichten. Er is sprake van een consensus onder historici dat de geweldsexcessen een onvermijdelijk gevolg waren van het onconventionele guerrilla-strijdtonel. Dit dwong de Nederlanders tot een gewelddadige contraguerrilla. Indië-veteranen W.J. Hendrix en J.A.A van Doorn, die tevens socioloog is, gebruikten deze opvatting in 1970 al om de context van het dekoloniatiegeweld te verklaren.

¹³ B. Luttikhuis, ‘Juridisch afgedwongen excuses, Rawagedeh, Zuid-Celebes en de Nederlandse terughoudendheid’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 129:4 (2014), 92-105, alhier 103-104.

¹⁴ S.I. Scagliola, ‘The Silences and Myths of a ‘Dirty War’: Coming to Terms with the Dutch–Indonesian Decolonisation War (1945–1949)’, *European Review of History: Revue européenne d’histoire* 14:2 (2007), 235-262, alhier 252.

¹⁵ E. Eickhof, ‘Weggestreept Verleden? Nederlandse historici en het Rawagededebat’, *Groniek Historisch Tijdschrift* 194 (2013), 53-67, alhier 55.

¹⁶ ‘Graa Boomsma noemt uitlatingen Indië Veteraan over SS leugen’, *Trouw* (6 januari 1995) <<https://www.trouw.nl/home/graa-boomsma-noemt-uitlating-indie-veteraan-over-ss-leugen~a140a731/>> [geraadpleegd op 12-05-2017].

¹⁷ Ook recente historische studies, als die van Limpach, stellen dat het geweld niet los kan worden gezien van de context van een guerrilla-oorlog.¹⁸ Een andere historische visie die het geweld in context plaatst is dat soldaten naar Indië afreisden met het idee op vredesmissie te zijn. Zo onderzocht historisch onderzoeker T. Pollman de informatievoorziening tijdens de oorlog. Hij concludeert dat Indiëgangers zichzelf voor vertrek uitsluitend als redders zagen.¹⁹ Door middel van propaganda werd het beeld gecreëerd dat Indië van fascistische Japanse invloeden bevrijd diende te worden. Toen soldaten uiteindelijk in een guerrillaoorlog tegen vijandige Indonesiërs terecht kwamen, voelden ze zich teleurgesteld en bedrogen. In het recente boek *De Gecensureerde Oorlog* doet Nederlands historicus L. Zweers eenzelfde constatering. Volgens hem deed de militaire voorlichtingsdienst er via propaganda alles aan om het beeld van een ‘wederopbouwmissie’ te creëren.²⁰ Hierdoor kwamen Indiëgangers bij hun aankomst in Indonesië in een onverwacht gewelddadige realiteit terecht. Dit tezamen met de onvermijdelijke gewelddadigheden van de guerrillaoorlog, verduidelijkt waarom de discussie rondom dekolonisatiegeweld bij veteranen gevoelig ligt.

Historici hebben zich bij hun onderzoek naar het publieke debat vooral in de rol van veteranen en de overheid verdiept. Er zijn echter ook historische visies over de collectieve omgang van Nederlanders met het dekoloniseringsverleden. Aangezien iedereen die aan het publieke debat deelneemt hier onderhevig aan is, kunnen ook deze visies het publieke debat beter in context plaatsen. Een belangrijke opvatting is dat het nationale en koloniale verleden in het Nederlandse collectief geheugen van elkaar gescheiden zouden zijn. Zo stelt hoogleraar koloniale en postkoloniale literatuur R. Raben dat het koloniale verleden door Nederlanders als ‘luxeproduct’ wordt beschouwd, waar de doorsnee Nederlander geen aandacht aan schenkt wanneer hij hier geen zin in heeft.²¹ Volgens hem wordt het (post)koloniale discours in Nederland gedomineerd door direct betrokkenen als Indië-veteranen, die het conflict verwerken tot individuele memoires.²² Hierdoor heeft de Nederlandse herinnering aan dekolonisatiegeweld een ‘gefragmenteerd’ karakter. Verder worden de betrokkenen geconfronteerd met emoties als schuld en slachtofferschap, waardoor het koloniaal verleden te

¹⁷ P. Drooglever, ‘J.A.A. van Doorn, W.J. Hendrix, ontsporing van geweld’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 86:2 (1971), 315-317, alhier 316.

¹⁸ ‘Extreem geweld in Nederlands Indië was structureel’.

¹⁹ T. Pollman, ‘The Unreal War: The Indonesian Revolution through the Eyes of Dutch Novelists and Reporters’, *Indonesia* 69 (2000), 93-110, alhier 105.

²⁰ F. Baudet, ‘Louis Zweers, De gecensureerde oorlog’, *BMGN - Low Countries Historical Review* 129:3 (2014), 68-69, alhier 69.

²¹ R. Raben, ‘On genocide and mass violence in Indonesia’, *Journal of Genocide Research* 14 (2012), 485-502, alhier 497.

²² Raben, ‘On genocide and mass violence in Indonesia’, 496-498.

ingewikkeld is om een vanzelfsprekend onderdeel van het nationale verleden te vormen. Een gerelateerde visie is dat er frictie bestaat tussen dekolonisatiegeweld en het Nederlandse zelfbeeld. Hoogleraar Zuidoost-Aziatische geschiedenis V.J.H. Houben haalt deze visie sterk aan. Hij stelt dat Nederlanders een ‘pacifistisch’ zelfbeeld hebben, waar tolerantie en humanistisch erfgoed belangrijke kenmerken van zijn.²³ De gewelddadige onafhankelijkheidsoorlog staat in schril contrast met dit zelfbeeld. Dit zorgt voor een ‘stilte’ in het publieke debat, omdat veel Nederlanders door een gevoel van schuld en ongemak geen aandacht schenken aan het herinneren van dekolonisatiegeweld.

De voorgaande inventarisering van historisch onderzoek naar het publieke debat over dekolonisatiegeweld, dient om dit debat in context te plaatsen. Toch is het belangrijk om ook Limpach te behandelen, aangezien zijn studie de directe aanleiding voor het nieuwe staatsonderzoek is. Onderzoek naar de frequentie van dekolonisatiegeweld is namelijk iets relatief nieuws. Overtuigend wetenschappelijk bewijs voor structurele oorlogsmisdaden werd pas in 2015 geleverd. Toen publiceerde historicus G. Oostindie, specialist in postkoloniale studies, het boek *Soldaat in Indonesië*.²⁴ In deze studie probeert hij de vraag te beantwoorden of er in de onafhankelijkheidsoorlog oorlogsmisdaden zijn gepleegd. Via ooggetuigenverslagen berekende hij dat er tienduizenden oorlogsmisdaden moeten hebben plaatsgevonden. Oostindie concludeert dat de oorlogsmisdaden hierdoor structureel waren, maar niet systematisch. Om van systematische oorlogsmisdaden te spreken moest het geweld van hogerop gesanctioneerd zijn geweest, wat volgens hem niet het geval was. Limpach ging in december 2016 nog een stap verder. Op basis van een verscheidenheid aan bronnen concludeert hij dat het oorlogsgeweld niet alleen structureel was, maar ook van bovenaf werd opgelegd.²⁵ Geweld werd nauwelijks bestraft en discussie werd als ongewenst geacht. Hierdoor was het geweld volgens Limpach integraal onderdeel van het Nederlandse koloniale beleid, wat eerder staatsonderzoek als de excessennota volledig tegenspreekt.

De vraag is echter of recente historische bevindingen alleen kunnen verklaren hoe we bij het nieuwe staatsonderzoek zijn aangekomen. Toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot erkende in 2005 al dat Nederland ‘aan de verkeerde kant van de geschiedenis’ zou hebben gestaan, waarbij hij toegaf dat de Nederlandse staat verantwoordelijkheid draagt voor

²³ V.J.H. Houben, ‘A Torn Soul: The Dutch Public Discussion on the Colonial Past in 1995’, *Indonesia* 63 (1997), 47-66, alhier 47-48.

²⁴ J. Coté, ‘Gert Oostindie, soldaat in Indonesië’, *BMGN - Low Countries Historical Review* 131:2 (2016) <<http://www.bmgn-lchr.nl/articles/10.18352/bmgn-lchr.10214/>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

²⁵ M. Groten, ‘Remy Limpach, De brandende kampongs van generaal Spoor’, *JHSG Jonge Historici* (versie 10 November 2016) <<http://www.jhsg.nl/recensie-remy-limpach-brandende-kampongs/>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

‘meer geweld dan achteraf nodig is geweest’.²⁶ Toch werkte de staat in 2012 nog een nieuw onderzoek tegen.²⁷ Waarom was er omstreeks 2012 nog geen belangstelling voor een nieuw staatsonderzoek, terwijl er jaren eerder wel al excuses zijn gedaan? Een verklaring voor recente ontwikkelingen ontbreekt nog. Misschien kan een onderzoek naar het recente publieke debat over dekolonisatiegeweld hier antwoord op geven. Daarom wil dit onderzoek de vraag beantwoorden: *‘door welke gebeurtenissen het publieke debat over geweld tijdens de onafhankelijkheidsoorlog in Nederlands-Indië in de periode 1994-2012 is veranderd, zodat de overheid binnen dit debat tot de overtuiging kwam dat nieuw onderzoek naar dekolonisatiegeweld nodig is’.* ``

Om te onderzoeken hoe het recente publieke debat is veranderd, is een periode met drie sleutelmomenten geselecteerd waarin dit debat oplaaide. De eerste periode die wordt onderzocht is 1994-1995. In 1994 bracht Poncke Princen een bezoek aan Nederland. Hij was een Nederlandse soldaat die tijdens de oorlog naar de Indonesische kant deserteerde. In 1995 bracht koningin Beatrix een staatsbezoek aan Indonesië, dat door hevige kritiek enige dagen moest worden uitgesteld.²⁸ In beide gevallen speelden veteranen een grote rol in het debat dat hierdoor ontstond. Bij Princen zagen veteranen het als respectloos dat de Nederlandse staat een visa verleende aan een ‘verrader’. Het bezoek van Beatrix viel in ongenade omdat ze aanvankelijk plande om op de Indonesische Onafhankelijkheidsdag te komen, wat volgens veteranen hun dienst in Indië zou miskennen. Een interessante kwestie is hoe er in het publieke debat werd gereageerd op het verweer van veteranen.

Het tweede sleutelmoment is 2005. Dit omvat de reeds genoemde spijtbetuiging van minister Bot terwijl hij op staatsbezoek was in Indonesië, dat in tegenstelling tot het bezoek van Beatrix wel op de Indonesische Onafhankelijkheidsdag plaatsvond.²⁹ Hierdoor werd officieus erkend dat Indonesië reeds in 1945 al onafhankelijk werd. Toch erkende Bot tegelijkertijd ook het offer dat veteranen hadden gebracht. Een interessant vraagstuk is hoe deze tweestrijdigheid in de publieke discussie ter sprake kwam.

De derde periode is 2011-2013. Nabestaanden van Indonesische oorlogsslachtoffers klaagden toen voor het eerst de Nederlandse staat aan voor het begaan van excessief geweld tijdens de onafhankelijkheidsoorlog.³⁰ De Nederlandse staat werd tot officiële excuses

²⁶ ‘De verkeerde kant van de geschiedenis’, *De volkskrant* (16 augustus 2005) <<http://www.volkskrant.nl/buitenland/de-verkeerde-kant-van-de-geschiedenis~a668380/>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

²⁷ Kas, ‘Nieuw Onderzoek naar dekolonisatie Nederlands Indië’.

²⁸ Luttikhuis, ‘Juridisch afgedwongen excuses’, 101.

²⁹ E, Vrijzen, ‘Stille kracht Ben Bot’, *Elsevier* 34 (2005), 18.

³⁰ Luttikhuis, ‘Juridisch afgedwongen excuses’, 96-99.

gedwongen, waardoor in het publieke debat de vraag ontstond hoe deze moesten worden vormgegeven. Uiteindelijk bood de staat voor enkele afzonderlijke incidenten excuses aan, terwijl tegelijkertijd een nieuw dekolonisatieonderzoek nog werd afgewezen. Mogelijk bestond er een verband tussen deze twee gebeurtenissen.

Om te onderzoeken hoe deze gebeurtenissen het publieke debat hebben veranderd, is brononderzoek nodig. Dit wordt door middel van kwalitatief krantenonderzoek gedaan. Uitgangspunt is om de ontwikkeling van het publieke debat te onderzoeken door te analyseren hoe kranten aan dit debat deelnamen. Hiervoor worden redactionele commentaren, nieuwsanalyses en achtergrondartikelen uit verschillende landelijke dagbladen geanalyseerd. Deze artikelen worden aan de hand van een aantal criteria onderzocht.³¹ Het eerste criteria is het perspectief van een artikel. Hierbij is het de vraag hoe een onderwerp wordt belicht. Worden er verschillende visies gegeven of overheerst er een? Wie komt er aan het woord, en wekt de kop een bepaalde suggestie op? Het tweede criteria is de context van een artikel. Denk hierbij aan de vraag hoe partijen en personen in het artikel benoemd worden, en of de informatie die in een artikel wordt gegeven volledig is.

Het idee is dat dat kranten deels representatief zijn voor het publieke debat. Volgens Nederlands historicus F. van Vree, schrijver van de krantenstudie *De Nederlandse Pers en Duitsland*, zijn kranten namelijk een 'bouwsteen' van de publieke opinie.³² Volgens hem bepaalt de kleur van een krant grotendeels de inhoud, wat de lezer gebruikt bij het vormen van zijn eigen mening.³³ Een belangrijke beperking is echter volgens van Vree dat deze lezersreactie moeilijk te meten is, waardoor de reikwijdte van zijn onderzoek beperkt is.³⁴ Een andere beperking is dat van Vree een tijdperk met verre gaande verzuiling onderzocht, terwijl dit onderzoek de laatste 20 jaar behandelt. Hoewel de functie van kranten als opiniërende spreekbuis lang niet meer zo sterk is als in de jaren 30, wordt er in dit onderzoek simpelweg vanuit gegaan dat kranten nog steeds exemplarisch zijn voor de publieke opinie. Aangezien dit onderzoek slechts een mogelijke ontwikkeling in het publieke debat wil aantonen, is dit waarschijnlijk geen onoverkoombare beperking.

In dit onderzoek wordt opinievorming die niet van kranten zelf is uitgesloten. Dit betekent dat er geen columns, interviews en andere opiniërende stukken van derden worden gebruikt. Redactionele commentaren worden wel benut, aangezien deze vaak de

³¹ Methodiek; zie: R.E. Pelle, *Krantenonderzoek NRC Handelsblad naar de berichtgeving over het Israëliësch-Palestijns conflict 2007-2008* (Nijmegen, 2009). De methodiek voor de analyse is grotendeels gebaseerd op de methode die Pelle in haar kwalitatieve krantenonderzoek gebruikt.

³² F. van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1930-1939* (Groningen, 1989), 6-7.

³³ van Vree, *De Nederlandse Pers*, 220-221.

³⁴ *Ibidem*, 6-7.

maatschappelijke visie van een krant vertegenwoordigen.³⁵ Bij nieuwsanalyses en achtergrondartikelen, die verdieping bij het nieuws dienen te leveren en zich idealiter van opinievorming onthouden,³⁶ moet via de analyse doorschijnen welke positie de krant in het publieke debat innam. Er is uitsluitend sprake van kwalitatief krantenonderzoek: er wordt niet via cijfers aangetoond dat een krant een bepaalde invalshoek hanteerde, en andere media worden uitgesloten. Wel is het bronmateriaal, dat neerkomt op drie tot zeven artikelen per krant per periode, nauwgezet geanalyseerd, waarbij er per krant is gepoogd haar positie binnen het publieke debat weer te geven.

Hiervoor zijn de belangrijkste landelijke dagbladen gekozen. *NRC Handelsblad*, *Trouw* en *de Volkskrant* dienen als voorbeelden van kwaliteitskranten. Aangezien *NRC Handelsblad* een liberale signatuur heeft, *de Volkskrant* een linkse en *Trouw* een gereformeerd-humanistische middenpositie inneemt, is dit een gevarieerd palet aan kwaliteitskranten. De rechtse *Telegraaf* wordt als voorbeeld gebruikt van een ‘brede’ krant.

Dit onderzoek heeft een chronologische indeling met drie hoofdstukken, die elk een periode beslaan. Per periode wordt via de krantenanalyse uiteengezet hoe de kranten zich in het publieke debat positioneerden. Door te kijken hoe de kranten zich tot eerdere periodes verhouden, wordt tevens gepoogd om een ontwikkeling in het publieke debat aan te tonen. Met de bevindingen uit dit onderzoek wordt in de conclusie gereflecteerd op de hoofdvraag: heeft de krantenanalyse een ontwikkeling aangetoond die kan helpen het nieuwe staatsonderzoek te verklaren?

Een mogelijke ontwikkeling zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat Bot veteranen zo tegenmoet kwam dat ze zich voortaan passiever opstelden in de publieke discussie, wat resulteerde in mildere berichtgeving over veteranen in kranten. Dit soort bevindingen kunnen misschien aanvullende context geven aan de afkondiging van het nieuwe staatsonderzoek. Zo kan dit onderzoek misschien ook iets zeggen over de verwerking van het (post)koloniale verleden in zijn algemeen.

³⁵ ‘Redactioneel commentaar’, *Stijlgids NRC* <<https://apps.nrc.nl/stijlboek/commentaar-0>> [geraadpleegd op 07-05-2017].

³⁶ ‘Nieuwsanalyse’, *Stijlgids NRC* <<https://apps.nrc.nl/stijlboek/nieuwsanalyse>> [geraadpleegd op 07-05-2017].

I De periode 1994-1995

Gedurende de eerste periode zorgden twee gebeurtenissen voor een opschudding in het publieke debat over dekolonisatiegeweld. De kwestie rond Poncke Princen speelde al langer dan 1994,³⁷ maar toen de overheid hem dat jaar een visum verleende, stuitte dat vooral onder Indië-veteranen op weerstand.³⁸ De dagbladen stonden vol met opiniestukken van zowel voor- als tegenstanders van het bezoek van Princen.³⁹ Begin 1995 verhevigde de commotie, omdat het net aangekondigde staatsbezoek van koningin Beatrix op de Indonesische Onafhankelijkheidsdag stond gepland. Veel veteranen voelden zich wederom door de overheid in de steek gelaten. Interessant is dat een groep parlementariërs, waaronder Kamervoorzitter Wim Deetman, in navolging van deze twee gebeurtenissen een oproep deed tot een ‘nationaal debat’ over de dekolonisatie van Indië.⁴⁰ Gaven de grote dagbladen gehoor aan deze oproep?

De Telegraaf nam actief deel aan het publieke debat. Zij schaarde zich volledig achter de Indië-veteranen. Zo kwamen in de nieuwsanalyse, die de krant naar aanleiding van het bezoek van Princen plaatste, vooral de tegenstanders van Princen aan het woord.⁴¹ Het artikel behandelde voornamelijk de uiterst negatieve reacties van veteranen op de visumverlening. Pas aan het einde van het artikel werd Princen zijn kant van het verhaal behandeld, met het bericht dat hij niet van plan was excuses aan het Nederlandse volk aan te bieden. Hij werd geciteerd: “Waarom zou ik excuses aanbieden als ik weet dat ik gelijk heb?” *De Telegraaf* leek de oudgedienden in een slachtofferrol te willen plaatsen. De opiniebijlage van twee dagen later versterkt dit vermoeden.⁴² Deze heeft namelijk de door de krant geplaatste kop ‘Van Mierlo trapt Indië-veteranen op ziel’.

De volgende dag plaatste *de Telegraaf* een achtergrondartikel dat wederom het leed van Indië-veteranen behandelde.⁴³ Interessant is dat het artikel een unieke kijk op het verhaal van Princen gaf. De deserteur zelf werd echter maar kort toegelicht; het artikel ging vooral over de Nederlandse slachtoffers van zijn gevechtseenheid. Hoewel Princen zelf verklaarde

³⁷ H. L. Wesseling, ‘Poncke Prince van Oranje’, *NRC Handelsblad* (2 september 1993) <<https://www.nrc.nl/nieuws/1993/09/02/poncke-prince-van-oranje-7194420-a430767>> [geraadpleegd op 14-6-2017].

³⁸ ‘Bedreigingen aan adres Princen na visumbesluit’, *het Parool* (20 december 1994), 3.

³⁹ L.S. Godefroi, ‘Poncke Princen (3)’, *NRC Handelsblad* (24 december 1994), 8.

P.J.G.A. Ego, ‘Poncke Princen (2)’, *NRC Handelsblad*, (24 december 1994), 8.

⁴⁰ F. Vermeulen, ‘Indië-debat brengt koningin in dubio’, *NRC handelsblad* (14 januari 1995), 2.

⁴¹ ‘Komst van Princen wekt woede’, *de Telegraaf* (20 januari 1994).

⁴² ‘Van Mierlo trapt Indië-veteranen op ziel’, *de Telegraaf* (22 januari 1994).

⁴³ C. Sanders, ‘Verbijsterde oud-Indiëgangers: “visum Princen getuigt van minachting”’, *de Telegraaf* (21 januari 1994).

nooit een Nederlander te hebben gedood, beweerde *de Telegraaf* over verklaringen te beschikken die anders suggereren. Op basis van getuigenissen van Indië-veteranen, beschreef het artikel hoe de eenheid van Princen meerdere groepen Nederlanders in hinderlagen had gelokt. Hierbij kwamen ook nabestaanden van de slachtoffers aan het woord: ‘Die landverrader mag kerst vieren met zijn kinderen. Dat ik nooit papa heb kunnen zeggen, daar praat niemand over.’⁴⁴ De deserteur werd nadrukkelijk als een moordenaar neergezet.

De Telegraaf probeerde voortdurend sentiment voor Indië-veteranen op te wekken.

De Telegraaf nam de oproep tot een nationaal debat aan om een redactioneel commentaar te plaatsen. In het commentaar, getiteld ‘Overbodig’, noemde de krant het ‘jammer’ dat Kamervoorzitter Deetman zich bij een ‘hijgerig koor van diegenen die zo graag het politieke geweten van Nederland willen onderzoeken’ had aangesloten.⁴⁵ Volgens het dagblad was het gewelddadige dekolonisatieverleden al bekend genoeg bij het Nederlandse publiek. Tevens was een dergelijk gebaar niet nodig om de diplomatieke relatie met Indonesië te verbeteren. Hiermee zit het commentaar op dezelfde conservatieve lijn als de eerdere artikelen van *de Telegraaf*. Door Indië-veteranen als slachtoffer neer te zetten van een kwetsend overheidsbeleid betreffende het bezoek van Princen, liet het dagblad zich negatief uit over zijn komst. Tevens nam de krant welbewust stelling tegen een nationaal debat: reflectie op het dekolonisatieverleden werd als overbodig geacht. *De Telegraaf* stond dus beslist niet open voor een benadering van het Nederlandse dekolonisatieverleden.

De Volkskrant plaatste zich evenwichtiger in het debat dan *de Telegraaf*. De krant liet aanvankelijk alleen columnisten en deskundigen aan het woord; buiten een interview met Princen, bleef het dagblad stil over zijn komst.⁴⁶ Kort na de oproep tot een nationaal debat besloot ook *de Volkskrant* echter een redactioneel commentaar te plaatsen.⁴⁷ In het artikel, met de kop ‘Erken de fouten’, stelde de krant dat de historische feiten over ‘fouten’ tijdens de

⁴⁴ Sanders, ‘Verbijsterde oud-Indiëgangers’.

⁴⁵ ‘Overbodig’, *De Telegraaf* (11 januari 1995).

⁴⁶ W. Hulst, ‘De weg is gebaad voor vorm van eerherstel’, *De Volkskrant* (10 januari 1995).

⁴⁷ ‘Erken de fouten’, *De Volkskrant* (11 januari 1995).

onafhankelijkheidsoorlog al op tafel lagen, maar dat de politiek hier nooit verantwoordelijkheid voor heeft genomen. Het dagblad sprak hierbij van een ‘doofpot’, die vooral Indië-veteranen ten laste kwam. Ondanks dat de oudgedienden ook verantwoordelijkheid droegen voor deze ‘fouten’, kwam de schuld nu namelijk eenzijdig bij de veteranen te liggen. De politiek hoefde volgens de krant geen boetedoening te doen, maar het was wel hoog tijd dat zij haar fouten erkende. Diezelfde dag werd ook een achtergrondartikel geplaatst, dat een historisch overzicht gaf van hoe de staat haar verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld historisch heeft gemedend.⁴⁸ Zo werden oorlogsmisdadigers niet berecht en werd officieel onderzoek vaak tegengewerkt. Hoewel dit een objectief overzicht betrof, was dit achtergrondartikel duidelijk supplementair aan het commentaar waarin de overheid een gebrek aan verantwoording voor dekolonisatiegeweld werd verweten.

De Volkskrant wijdde ook een achtergrondartikel aan de gevolgen van het publieke debat voor Indië-veteranen.⁴⁹ Het artikel benadrukte dat slechts een kleine minderheid van de militairen direct betrokken was bij excessief dekolonisatiegeweld. Hoewel ze door de media vaak in verband werden gebracht met excessief geweld, hadden de meeste oudgedienden zelf juist het idee dat ze orde en rust kwamen brengen. Hierdoor besloten veel Indië-veteranen alsnog een onderscheiding aan te vragen. Duidelijk is dat dit artikel onderlijnde hoe Indië-veteranen, jaren na dienst, nog op zoek waren naar erkenning voor hun strijd in Indië.

Na afloop van het bezoek van Beatrix, nam *de Volkskrant* een laatste keer stelling in.⁵⁰ In haar commentaar stelde de krant dat ‘het Indonesische volk recht had op zijn onafhankelijkheid’, en dat ‘het een historische fout was dat Nederland dit recht met geweld wilde onderdrukken’. Voor het behouden van normale betrekkingen met Indonesië diende dit erkend te worden, maar tegelijkertijd mocht Nederland ook niet zwijgen over mensenrechtenschendingen in Indonesië. De tweede helft van het artikel bestond uit een veroordeling van de toenmalige mensenrechtensituatie in Indonesië.

Samen met haar andere artikelen wijst dit op een gematigde houding van de *Volkskrant*. Het dagblad betreurde het gewelddadige optreden van Nederland tijdens de onafhankelijkheidsoorlog, maar stelde tegelijkertijd dat dit Nederlanders er niet van moest weerhouden om de mensenrechtensituatie in Indonesië te bekritisieren. Tevens eiste de krant politieke erkenning voor koloniale waddaden in Indië, maar geen boetedoening. Net als *de*

⁴⁸ ‘Politieke schuldvraag altijd gemedend in Indonesie-debat’, *De Volkskrant* (11 januari 1995).

⁴⁹ I. Jungschleger, ‘Alsnog een ereteken want ze brachten orde en rust’, *De Volkskrant* (1 maart 1995).

⁵⁰ ‘Vijftig jaar Indonesië’, *De Volkskrant* (19 augustus 1995).

Telegraaf wijdde *de Volkskrant* meerdere artikelen aan het lot van Indië-veteranen. In plaats van als slachtoffer zette de *Volkskrant* hen echter als miskend neer: de militairen droegen ook verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld, maar omdat de overheid onterecht haar aansprakelijkheid voor dit geweld op de veteranen afschoof, verdiende hun zijde van het verhaal meer erkenning.

Het NRC nam een verzoenende houding aan, door zich achter de visumverlening voor Princen te scharen. De ophef omtrent zijn bezoek werd namelijk gelijk benut om een redactioneel commentaar te plaatsen.⁵¹ In het artikel steunde de krant het besluit van de overheid om de deserteur een visum te verlenen. Iemand na 50 jaar een visum weigeren om wat hij destijds deed, zou volgens van *het NRC* namelijk van ‘krampachtigheid’ getuigen.

Drie weken later kwam de krant met een paginagrote achtergrondbijlage over dekolonisatiegeweld in Nederlands-Indië. Naast een achtergrondartikel dat het verloop van de oorlog beschreef,⁵² bood deze bijlage ook een achtergrondartikel dat zich op de gevolgen van de oorlog voor Indië-veteranen richtte.⁵³ Het artikel beschreef hoe Nederlanders vaak tegen hun zin naar Indië werden gestuurd, waarna ze bij terugkomst met werkloosheid werden geconfronteerd. Verder benadrukte het artikel dat oudgedienden slechts langzaam erkenning voor hun dienst in Indië kregen: lange tijd heerste er een stilte over de onafhankelijkheidsoorlog, en de regering kwam pas sinds enkele jaren Indië-veteranen tegenmoet. Hierdoor was miskening een veelgehoorde klacht onder deze groep. In een later redactioneel commentaar sprak *het NRC*, net als *de Volkskrant*, van een ‘politieke doofpot’, waardoor Indië-veteranen eenzijdig voor waddaden aansprakelijk werden gesteld.⁵⁴ *Het NRC* schiep dus, samen met *de Volkskrant*, een beeld van miskende Indië-veteranen die de dupe waren van een onverantwoordelijk overheidsbeleid.

Na de oproep tot een nationaal debat, formuleerde *het NRC* haar visie over de noodzaak tot het wel of niet aanbieden van excuses voor dekolonisatiegeweld. In haar commentaar stelde de krant dat nieuw historisch onderzoek naar politieke verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld een ‘herhalingsoefening’ zou zijn, omdat al kon worden aangetoond dat de politiek destijds fout zat.⁵⁵ De verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld lag volgens het dagblad echter breder dan alleen de politiek, aangezien deze destijds steunde op een overgrote meerderheid kiezersvolk. Hierdoor diende er

⁵¹ ‘Princen en de VVD’, *NRC Handelsblad* (21 december 1994), 11.

⁵² F. Groeneveld, ‘Met alle geweld moest Indië heroverd worden’, *NRC Handelsblad* (12 januari 1995), 8.

⁵³ H. Spiering, ‘Na tropisch surrealisme wachtte de schoenenbon’, *NRC Handelsblad* (12-1-1995), 8.

⁵⁴ ‘Vijftig jaar Indonesie’, *NRC Handelsblad* (16 augustus 1995), 7.

⁵⁵ ‘Over het verleden’, *NRC Handelsblad* (10 januari 1995).

‘postuum nog heel wat afgerekend te worden’. Opvallend is dat de verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld volgens *het NRC* dus verder reikte dan alleen de overheid, en dat de krant op excuses voor dit geweld aanstuurde.

Uiteindelijk werd dit standpunt na het staatsbezoek van Beatrix genuanceerd. In haar laatste commentaar stelde *het NRC* dat ‘Nederland naar aanloop van het bezoek wel heel erg in de ban van symbolieke excuses is geraakt.’⁵⁶ De voorzichtig geformuleerde toespraak van Beatrix werd hierbij geprezen; blijkbaar waren expliciete excuses dus niet nodig. De houding van *het NRC* lijkt daarmee op die van *de Volkskrant*: zij stelde vergelijkingswijs dat een ‘politieke boetedoening’ niet hoefde. Beide dagbladen schiepen een beeld van miskende Indië-veteranen die de dupe waren van een onverantwoordelijk staatsbeleid. Ook gaven beide kranten aan dat er al genoeg historisch onderzoek was gedaan dat aantoonde dat de politiek in Indië fout zat. Een verschil is dat *de Volkskrant* slechts erkenning van de staat eiste omtrent excessen in Indië, terwijl *het NRC* duidelijk aangaf dat de verantwoordelijkheid voor deze excessen bij de hele Nederlandse samenleving ligt.

Trouw nam van alle dagbladen het sterkst een pro-Princen houding aan. In haar commentaar ‘Halfslachtig’ verweet *Trouw* de regering er zelfs van dat haar visumverlening niet ver genoeg ging.⁵⁷ Hoewel het humanitaire visum volgens de krant een mooi gebaar was, ontweek het kabinet met haar neutrale opstelling de principiële discussie. In tegenstelling tot wat de regering beweerde, ging de kwestie namelijk verder dan alleen het visum van Princen: de kwestie betrof een onverwerkt koloniale verleden. Volgens *Trouw* was het dus ‘halfslachtig’ om hier omheen te draaien. Een betere manier van aanpak noemde de krant echter niet.

In een aansluitend commentaar sprak *Trouw* expliciet haar steun uit voor een nationaal debat over dekolonisatiegeweld.⁵⁸ Dit debat moest echter niet alleen over excessief geweld door het Nederlandse leger gaan; er was namelijk al genoeg historisch onderzoek gedaan dat dit aantoonde. Het debat moest volgens de krant eerder een ‘zelfstudie’ zijn, aangezien de mentaliteit van de Nederlandse bevolking tegenover Indië destijds ‘koppig’ en ‘kortzichtig’ was. De discussie moest bevragen of Nederlanders destijds beter konden weten, en wat in dat geval een passende reactie was voor de slachtoffers van het Nederlandse beleid. Volgens *Trouw* kon een open nationaal debat Nederlanders dus helpen om het dekolonisatieverleden te benaderen.

⁵⁶ ‘Troonrede in de Tropen’, *NRC Handelsblad* (22 augustus 1995), 7.

⁵⁷ ‘Halfslachtig’, *Trouw* (21 december 1994).

⁵⁸ ‘Oproep tot debat’, *Trouw* (11 januari 1995).

Tijdens het staatsbezoek van Beatrix leverde *Trouw* een editie met een verdiepingsbijlage over Indonesië. In een van de artikelen stond de normalisering van diplomatieke betrekkingen na de onafhankelijkheidsoorlog centraal.⁵⁹ Opvallend is dat dit artikel ook aandacht schonk aan de naoorlogse politieke verdeeldheid en mensenrechtenschendingen in Indonesië. Behalve het eigen dekoloniatieverleden, verdiende de toenmalige politieke situatie in Indonesië dus ook aandacht. Een ander achtergrondartikel richtte zich volledig op de economische gevolgen van het verlies van Indonesië. Het artikel beschreef hoe Nederlanders bang waren voor economische teruggang, maar dat de economie, mede door blijvende handel met Indonesië, al weer snel begon te groeien. De achtergrondbijlage van *Trouw* bood dus eerder achtergrond voor de diplomatieke relatie met Indonesië, dan dat het zich specifiek op het Nederlandse dekoloniatieverleden richtte.

Toch greep *Trouw* het bezoek ook aan om een commentaar te schrijven.⁶⁰ In het artikel erkende de krant dat haar anti-onafhankelijkheidspositie van tijdens de oorlog fout was. De koningin moest nu juist, aangezien de relatie tussen beide landen genormaliseerd was, gewoon op de Indonesische Onafhankelijkheidsdag op bezoek komen. In tegenstelling tot *het NRC* en *de Volkskrant*, deed *Trouw* echter geen uitspraak over de rede van Beatrix. Wel deelde *Trouw* samen met *het NRC* de mening dat de hele Nederlandse samenleving aansprakelijkheid droeg voor excessen in Indië. Uit haar achtergrondbijlage blijkt dat zij zich niet op veteranen, maar op de Nederlandse diplomatieke relatie met Indonesië richtte. Het belangrijkste standpunt van *Trouw* was dat Nederlanders zonder commotie met het dekoloniatieverleden dienden om te gaan. Dit zou Nederlanders namelijk helpen om het dekoloniatieverleden te benaderen.

Duidelijk is dat de grote dagbladen verschillende houdingen innamen in het publieke debat over dekoloniatiegeweld. Zo schaarde *de Telegraaf* zich volledig achter de Indië-veteranen. De krant zette de oudgedienden als slachtoffers neer van een kwetsend overheidsbeleid betreffende het bezoek van Princen, die tevens als een moordenaar werd afgeschilderd. De kwaliteitskranten waren positiever over zijn komst. Zo sprak *het NRC* haar steun uit voor de visumverlening, en stelde *Trouw* zelfs dat dit een gemiste kans voor de overheid was om het dekoloniatieverleden te benaderen.

Net als *de Telegraaf* wijdden *het NRC* en *de Volkskrant* veel aandacht aan Indië-veteranen. De twee kwaliteitskranten zetten de oudgedienden echter eerder als miskent neer dan als slachtoffer. Zo stelden beide dagbladen in hun commentaar dat de aansprakelijkheid

⁵⁹ 'Na vier eeuwen op weg naar een volwassen relatie', *Trouw* (12 augustus 1995).

⁶⁰ 'Na vijftig jaar (1)', *Trouw* (17 augustus 1995).

voor dekolonisatiegeweld onterecht op de veteranen viel, omdat de overheid hier geen verantwoordelijkheid voor nam. Ook belichtten zowel *het NRC* als *de Volkskrant* in hun achtergrondartikelen hoe Indië-veteranen opzoek waren naar erkenning voor hun dienst. *Trouw* schonk relatief weinig aandacht aan veteranen. Zij focuste zich in haar achtergrondbijlage op de Nederlandse diplomatieke relatie met Indonesië.

De kranten gingen verschillend op de oproep tot een nationaal debat in. *De Telegraaf* noemde een dergelijk debat simpelweg overbodig. Dit was ook de enige krant die nergens in haar commentaar aangaf dat Nederland aan het foute eind zat in Indië. *De Volkskrant* erkende wel dat de Nederlandse staat verantwoordelijkheid droeg voor misstanden tijdens het dekolonisatieproces, maar rekte deze verantwoordelijkheid niet uit. Volgens *het NRC* en *Trouw* was juist de hele Nederlandse samenleving aansprakelijk voor excessen in Indië. Dit betekende echter niet dat Beatrix officiële excuses voor dekolonisatiegeweld diende te maken; zowel *het NRC* als *de Volkskrant* stelden dat expliciete excuses niet nodig waren. *Trouw* deed hier geen uitspraak over; volgens haar was het voornamelijk belangrijk dat er zonder ophef een open debat over de dekolonisatie van Indië plaatsvond.

Alles overziend was de miskennis van Indië-veteranen dus een belangrijk onderwerp in het publieke debat. Met uitzondering van *de Telegraaf* waren de kranten echter geen tegenstanders van het bezoek van Princen. Hoewel expliciete excuses voor dekolonisatiegeweld niet nodig werden geacht, toonden de kwaliteitskranten zich met hun steun voor Beatrix open voor een toenadering van het dekoloniatieverleden. Opvallend is dat zowel *Trouw* als *het NRC* stelden dat de hele Nederlandse samenleving verantwoordelijkheid droeg voor dekolonisatiegeweld. De volgende vraag is of de tweede periode een ontwikkeling in het publieke debat laat zien.

II Het jaar 2005

In tegenstelling tot koningin Beatrix in 1995, kwam Minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot in 2005 wel op de Indonesische Onafhankelijkheidsdag op staatsbezoek in Indonesië. Hierbij sprak hij ook namens de Nederlandse staat zijn spijt uit voor het gewelddadige dekolonisatieproces. Desondanks kreeg het staatsbezoek van Bot minder aandacht dan dat van Beatrix; Indië-veteranen hielden zich relatief stil en de kranten plaatsten er minder berichten over. Toch hadden de dagbladen ook naar aanleiding van dit staatsbezoek redactionele commentaren geschreven. Dit jaartal dient voornamelijk als een tussenstation, om te pijken hoe de kranten zich tot de vorige periode verhielden.

Zo plaatste *Trouw* al naar aanloop van het staatsbezoek een achtergrondartikel.⁶¹ Het artikel, getiteld 'Den Haag negeerde 60 jaar een datum', beschreef hoe het een primeur was dat de Nederlandse staat officieel de datum van de Indonesische Onafhankelijkheidsverklaring erkende. De staat draaide hier in het verleden, zoals bij het staatsbezoek van Beatrix, namelijk altijd omheen. Tevens werd aangegeven dat Indië-veteranen zich, in tegenstelling tot 10 jaar eerder, relatief stil hielden. Dit werd verklaard met het gegeven dat Bot in Indië geboren is en, in tegenstelling tot het linkse kabinet van 1994, een christendemocraat is.

In een aansluitend commentaar sprak *Trouw* haar steun uit voor het besluit van Bot om op de Indonesische Onafhankelijkheidsdag te komen.⁶² Hiermee hielp hij Nederlanders namelijk om hun koloniale verleden te accepteren. Tegelijkertijd erkende de krant dat het 'gespannen klimaat' van tijdens het bezoek van Beatrix de overheid geen andere mogelijkheid liet dan het bezoek te verplaatsen. Hoewel het dagblad dus onderlijnde dat de persoonlijkheid van Bot een belangrijke factor was voor het gebrek aan ophef over zijn bezoek, stelde de krant dus ook dat het publieke debat over de onafhankelijkheidsoorlog minder gespannen was dan tien jaar daarvoor.

Na het staatsbezoek van Bot uitte *Trouw* zich positief over zijn handelen. In haar commentaar stelde de krant dat, hoewel Nederland al tientallen jaren het onafhankelijke Indonesië accepteerde, het goed was dat de staat nu ook in 'politiek en moreel' opzicht de onafhankelijkheidsdatum aanvaarde.⁶³ Aangezien Bot stelde dat het Nederlandse militaire

⁶¹ T. Lagas, 'Den Haag negeerde 60 jaar een datum ; Onafhankelijkheid Indonesie', *Trouw* (27 juli 2005), 5.

⁶² 'Eindelijk kan Nederland ook Indonesie feliciteren met onafhankelijkheid ; Commentaar', *Trouw* (28 juli 2005), 2.

⁶³ 'Goede zaak dat minister Bot de geboorte van Indonesie heeft aanvaard', *Trouw* (16 augustus 2005), 1.

optreden onvermijdelijk was, maar tevens benadrukte dat het gebruikte geweld excessief was, kwam hij volgens het dagblad zowel Indonesiërs als Nederlandse veteranen tegenmoet.

Opvallend is dat *Trouw* het staatsbezoek van Bot meermaals vergeleek met dat van Beatrix. Volgens het dagblad kon Bot, door zijn uitstekende diplomatieke vaardigheden, zowel Indonesiërs als veteranen tegenmoet komen. Hierdoor wist hij het dekolonisatieverleden beter te benaderen dan de oud-koningin. Wel erkende *Trouw* dat er in 1995 een 'gespannen sfeer' heerste in het publieke sfeer, wat in 2005 minder het geval zou zijn geweest.

Evenals *Trouw* plaatste *het NRC* naar aanloop van het staatsbezoek een nieuwsanalyse.⁶⁴ Onder de weinig verhullende titel 'Afscheid Indië een stukje verder' werd beschreven hoe de Indonesische ambassade enthousiast was over het bezoek, maar dat de reacties van Indië-veteranen wederom negatief waren. Deze vonden dat ze door de erkenning van de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring als 'illegale bezettingsmacht' werden weggezet. Hun protest was echter minder hevig dan tijdens het bezoek van Beatrix. De krant verklaarde dit met het gegeven dat de veteranen inmiddels bejaard waren. In plaats van gevoelige postkoloniale verhoudingen, heerste er nu een sfeer van verzoening. Hierdoor kon Bot naar verwachting zonder veel ophef op staatsbezoek komen. Aangezien dit verwoord werd als een 'historische stap', lijkt dit volgens de krant een positieve afhandeling van de postkoloniale geschiedenis te zijn geweest.

Dit beeld bleef gehandhaafd in de nieuwsanalyse die *het NRC* na afloop van het staatsbezoek plaatste.⁶⁵ Weer werd bericht dat de Indonesische reactie positief was. Wel kaartte het artikel ook aan dat er in Nederland een discussie woedde over de kwestie dat Bot van een 'aanvaarding', maar niet van een 'officiële erkenning' van de Indonesische Onafhankelijkheidsdag sprak. Als reactie hierop werd Bot zelf geciteerd, die stelde dat "Nederlanders hier niet te zwaar aan moeten tillen omdat de Indonesiërs goed begrijpen wat wij bedoelen."⁶⁶ Aangezien de krant zelf kopte dat Bot 'unfinished business' had opgelost, leek zij het hiermee eens te zijn.

Uit een aansluitend redactioneel commentaar blijkt echter dat *het NRC* niet helemaal tevreden was met de spijtbetuiging.⁶⁷ In het commentaar noemde de krant het een belangrijk verschil dat de minister van een 'erkenning' in plaats van een 'aanvaarding' sprak. Het

⁶⁴ M. Duursma, 'Afscheid van Indië een stapje verder ; Met bezoek Bot 'aanvaardt' Nederland onafhankelijkheid Indonesië vanaf 1945', *NRC Handelsblad* (27 juli 2005), 3.

⁶⁵ R. van den Boogaard, 'Minister Bot lost 'unfinished business' op', *NRC Handelsblad* (17 augustus 2005), 2.

⁶⁶ Van den Boogaard, 'Minister Bot'.

⁶⁷ "Ons' Indië...", *NRC Handelsblad* (17 augustus 2005), 7.

dagblad noemde de woorden van Bot, die zeer voorzichtig was veteranen niet te demoniseren, ‘diplomatiek figuurzagen op hoog niveau’. Een volledige erkenning dat Nederland vroeger fout zat, zou beter zijn geweest.

Duidelijk is dat *het NRC* meer van Bot verwachtte dan *Trouw*. Terwijl *Trouw* van een knappe diplomatieke actie sprak, stelde *het NRC* dat Bot duidelijk moest erkennen dat Nederland vroeger fout zat. Wel ondervonden beide kranten dat de publieke sfeer minder gespannen was dan in 1994-1995, hoewel *het NRC* berichtte dat veteranen nog steeds niet tevreden waren.

Een overige bevinding is dat *het NRC*, direct onder haar commentaar over de spijtbetuiging, een apart commentaar plaatste waarin de mensenrechtensituatie in Indonesië werd bekritiseerd.⁶⁸ Ook plaatste het dagblad op de dag van het staatsbezoek een achtergrondartikel waarin werd benadrukt dat, ondanks de Nederlandse erkenning van de Indonesische Onafhankelijkheidsdag, veel Indonesiërs nog niet het idee hadden vrij te zijn.⁶⁹ Op vergelijkbare wijze plaatste *Trouw* een dag na de aankondiging van het staatsbezoek eveneens een achtergrondartikel over mensenrechtenschendingen in Indonesië.⁷⁰ De timing van deze artikelen is opvallend. Blijkbaar speelde in ieder geval voor *het NRC*, buiten de afhandeling van het eigen dekolonisatieverleden, de toenmalige mensenrechtensituatie in Indonesië ook een belangrijke rol in het debat over het staatsbezoek.

Het NRC greep het staatsbezoek van Bot aan om de toenmalige mensenrechtensituatie in Indonesië te belichten.

⁶⁸ '...en Atjeh', *NRC Handelsblad* (17 augustus 2005), 7.

⁶⁹ W. van der Maten, 'Indonesië is nog niet bevrijd', *NRC Handelsblad* (16 augustus 2005), 4.

⁷⁰ G. Rohmensen, 'Homo onder de sjaria', *Trouw* (28 juli 2005).

De Volkskrant wijdde op de dag van het staatsbezoek bijna haar hele buitenlandbijlage aan de gebeurtenis. Opvallend is dat het hoofdartikel de kop ‘Bot schrijft geen historie in Jakarta’ heeft.⁷¹ Het artikel berichtte dat Nederland met het staatsbezoek de Indonesische Onafhankelijkheidsdag aanvaarde, maar dat expliciete excuses waren uitgebleven. De Indonesische reactie bleef hierdoor bescheiden positief. Het artikel eindigt met een citaat van een Indonesische journalist, die zich afvroeg waarom de minister niet gewoon zijn excuses uitsprak: ‘*Dit is zoiets zeggen als ik heb wel gerookt, maar niet geïnhaleerd.*’ Bot slaagde er volgens dit artikel dus niet in om op historische wijze Indonesië te benaderen.

In een aansluitend commentaar uitte *de Volkskrant* zich wel positief over Bot.⁷² Volgens het dagblad zou het de regering tijdens het staatsbezoek van Beatrix nog aan moed hebben ontbroken. Bot deed daarentegen een poging om ‘een streep onder het dekoloniseren te zetten’. Ondanks dat Bot niet van excuses of erkenning sprak, steunde de *Volkskrant* zijn spijtbetuiging. Aangezien de dekoloniseringsoorlog brede publieke steun genoot, was het volgens de krant goed dat Bot zich van een ‘makkelijk moreel oordeel’ afhield. Op deze manier erkende Bot namelijk ‘dat de geschiedenis niet meer kan worden teruggedraaid’. Tevens wees de gematigde reactie van Indië-veteranen erop dat zij, evenals Bot, aanvaardden dat het verleden beter tot rust kon worden gelegd. Dit werd in verband gebracht met ‘het verstrijken van de tijd’ en ‘Bots morele gezag’.

Ondanks dat een achtergrondartikel benadrukte dat Bot met zijn spijtbetuiging geen geschiedenis schreef, steunde *de Volkskrant* Bots voorzichtige aanpak in haar commentaar. Terwijl *het NRC* geen genoeg nam met Bots aanvaarding van dekoloniseringsgeweld, betoogde *de Volkskrant* juist dat de voorzichtige aanpak van Bot goed was. De verantwoordelijkheid voor koloniale misstanden reikte volgens *de Volkskrant* namelijk verder dan de overheid die Bot representeerde, waardoor het beter was om dit verleden te laten rusten. Het dekoloniseren was blijkbaar te ingewikkeld om met officiële excuses af te handelen. Net als *Trouw* toonde *de Volkskrant* zich dus positief over de bescheiden aanpak van Bot. Beide kranten stelden tevens dat hij de juiste persoon was om het dekoloniseren te benaderen.

Bij *de Telegraaf* ontbrak het aan verdieping over het staatsbezoek van Bot. De krant plaatste de dag na het bezoek slechts een kort nieuwsartikel, waarin werd toegelicht dat Bot

⁷¹ M. Maas, ‘Bot schrijft geen historie in Jakarta’, *de Volkskrant* (17 augustus 2005) <<http://www.volkskrant.nl/buitenland/bot-schrijft-geen-historie-in-jakarta~a661884/>> [geraadpleegd op 14-6-2017].

⁷² ‘17 augustus’, *de Volkskrant* (17 augustus 2005), 11.

wel spijt maar geen excuses uitdroeg.⁷³ Opvallend genoeg benadrukte het artikel dat de Indonesische afgevaardigden dit niet erg vonden, aangezien ze niet naar excuses verlangden. *De Volkskrant* gaf in haar berichtgeving juist aan dat er ook Indonesische reacties waren die meer van Bot verlangden.

Ondanks haar gebrek aan diepgang plaatste *de Telegraaf* wel een commentaar.⁷⁴ In het artikel betoogde de krant dat het staatsbezoek Indonesiërs weinig interesseerde. Zij hadden er namelijk weinig oog voor of Nederland hun Onafhankelijkheidsdag wel of niet erkende. Opvallend is dat het dagblad ook stelde dat Bots spijtbetuiging iets weghad van ‘het intrappen van een open deur’. Bot sprak volgens de krant namelijk met ‘kennis van nu,’ terwijl er tijdens de onafhankelijkheidsoorlog genoeg redenen waren voor een militaire interventie. *De Telegraaf* sloot af met het oordeel dat Bot ook moest benadrukken dat de Indonesiërs tijdens de oorlog ‘geen lieverdjes’ waren geweest.

Zowel in haar commentaar als in een nieuwsartikel benadrukte *de Telegraaf* dus dat de spijtbetuiging Indonesiërs koud liet. Tegelijkertijd greep de krant haar commentaar aan om de Nederlandse militaire interventie in Indië te rechtvaardigen, waarbij werd bepleit dat de Indonesiërs zelf ook verkeerd zaten. Blijkbaar mocht het Nederlandse handelen in Indië niet te sterk veroordeeld worden. *De Telegraaf* sprak zich hiermee, in tegenstelling tot de kwaliteitskranten, grotendeels uit tegen Bot. Vergelijkbaar met hoe de krant tien jaar eerder een nationaal debat als overbodig achtte, stelde de krant nu dat de spijtbetuiging van Bot overbodig was.

De Telegraaf was hiermee het enige dagblad dat de spijtbetuiging afkeurde. *Het NRC* had net als *de Telegraaf* kritiek, maar met de reden dat de spijtbetuiging niet ver genoeg ging: in plaats van misstanden slechts te aanvaarden moesten deze erkend worden. *Trouw* en *de Volkskrant* betoogden juist dat Bot de uitgesproken persoon was om, met een afgewogen toespraak, het dekolonisatieverleden te benaderen. Beide kwaliteitskranten spraken van een verbetering op het staatsbezoek van Beatrix.

De Telegraaf bleef net als in de eerste periode kritisch over de overheid, maar opvallend genoeg speelden Indië-veteranen geen rol meer in haar betoog. Mogelijk was er weinig reden meer om ze te verdedigen. De drie kwaliteitskranten waren het er namelijk over eens dat de publieke reactie op het staatsbezoek gematigder was dan in 1995. *Het NRC* en *de Volkskrant* redeneerden dat dit kwam omdat Indië-veteranen inmiddels bejaard waren. *Trouw* en *het NRC* bevonden echter ook dat de publieke sfeer zich had ontspannen. Of de kranten

⁷³ ‘Bot in Jakarta: Spijt, maar geen excuses’, *De Telegraaf* (17 augustus 2005), 11.

⁷⁴ ‘Spijt’, *De Telegraaf* (17 augustus 2005), 3.

hierbij van een causaal verband spraken is niet helemaal duidelijk. Wel opvallend is dat de kwaliteitskranten stelden dat de oudgedienden in 1994-1995 voor een gespannen sfeer hadden gezorgd. Praktisch werd ze zo verweten dat ze een eerdere benadering van het dekolonisatieverleden door Beatrix in de weg stonden.

Ook opvallend was dat *het NRC* en *Trouw* de spijtbetuiging aangrepen om de actuele mensenrechtensituatie in Indonesië te belichten, waarbij *het NRC* deze het sterkst veroordeelde. In 1994-1995 wijdde *Trouw* ook al enige aandacht aan de mensenrechtensituatie in Indië. Tevens belichtte het NRC toen de Nederlandse diplomatieke relatie met het land. In 2005 werd Indonesië echter directer in het publieke debat over dekolonisatiegeweld betrokken.

Alles overziend blijkt dat het belang voor Indië-veteranen in het publieke debat sterk was afgenomen. Volgens *Trouw* en *de Volkskrant* was het staatsbezoek van Bot een verbetering op dat van Beatrix. *Het NRC* toonde zich echter kritisch, omdat Bot het dekolonisatieverleden slechts accepteerde in plaats van erkende. Hoewel *het NRC* zich hiermee progressiever opstelde dan de andere dagbladen, stuurde wederom geen enkele krant aan op directe excuses voor dekolonisatiegeweld. Wel stonden alle dagbladen, met uitzondering van de wederom conservatieve *Telegraaf*, achter het besluit van Bot om het dekolonisatieverleden verder te benaderen. Bleven de dagbladen in de laatste periode bij hun standpunten?

III De periode 2011-2013

De laatste periode wordt gedefinieerd door een aantal rechtszaken, die namens Indonesische nabestaanden van dekolonisatiegeweld tegen de Nederlandse staat werden aangespannen. In een van deze rechtszaken, omtrent de massaslachting in het Indonesische dorpje Rawagedeh, werd de staat door een Nederlandse rechtbank tot excuses gedwongen. Hierdoor ontstond in het publieke debat de vraag hoe deze excuses moesten worden vormgegeven. Er vonden deze periode echter meer gebeurtenissen plaats die het publieke debat over dekolonisatiegeweld aanwakkerden: in juni 2012 riep een drietal historische onderzoeksinstituten de Nederlandse overheid op tot een officieel onderzoek naar dekolonisatiegeweld.⁷⁵ Diezelfde maand publiceerde *de Volkskrant* een fotoreeks, waarin de executie van een groep Indiërs door Nederlandse soldaten stond vastgelegd.⁷⁶ Dit was de eerste keer dat er fotobewijs voor Nederlandse oorlogsmisdaden tijdens de onafhankelijkheidsoorlog werd gevonden. Ook in de laatste periode konden de kranten dus moeilijk om het publieke debat heen. Hoe verhieldden ze zich tot de eerdere periodes?

Het NRC richtte zich in haar achtergrondartikelen opvallend veel op de Indonesische nabestaanden namens wie de rechtszaken werden gevoerd. Zo werd in een reportage benadrukt dat de dorpsbewoners van Rawagedeh, ondanks de rechtszaak, met veel leed achterbleven.⁷⁷ Later plaatste de krant een vervolgartikel, dat buiten het achtergebleven leed ook beschreef wat de dorpsbewoners met hun verkregen compensatie wilden gaan doen.⁷⁸ Niet de Nederlandse kant van het dekoloniseringsverleden, maar het Indonesische verhaal, stond in de achtergrondbijlage van *het NRC* dus centraal.

De uitgelekte executie-foto's werden door *het NRC* aangegrepen om de oproep tot een nieuw dekolonisatieonderzoek te steunen.⁷⁹ In haar commentaar stelde de krant dat de onafhankelijkheidsoorlog een 'dubbele geschiedenis' kent: die van 'de oorlog zelf', en van de 'periode daarna'. Aangezien de erkenning van koloniale misstanden in de naoorlogse periode

⁷⁵ D. de Jong, 'Nederlandse regering niet van plan geweld in Indië te onderzoeken', *NRC Handelsblad* (15 augustus 2012) <<https://www.nrc.nl/nieuws/2012/08/15/nederlandse-regering-niet-van-plan-geweld-indie-te-onderzoeken-a1442452>> [geraadpleegd op 19-5-2017].

⁷⁶ L. de Jong, 'Opgedoken executiefoto's: 'Het was dus echt een oorlog'', *de Volkskrant* (10 juli 2012) <<http://www.volkskrant.nl/magazine/opgedoken-executiefoto-s-het-was-dus-echt-een-oorlog~a3284455/>> [geraadpleegd op 28-5-2017].

⁷⁷ E. Schouten, 'Nabestaanden van massamoord in Rawagede: waar blijft de compensasi?', *NRC Handelsblad* (15 september 2011).

⁷⁸ J. Hupkes, 'Mijn broer en mijn oom zijn doodgeschoten en ik krijg niks; Nederland biedt na 64 jaar excuses aan voor bloedbad in Indonesisch dorp Rawagede; ambassadeur bezoekt nabestaanden', *NRC Handelsblad* (9 december 2011), 8.

⁷⁹ 'Indonesië en ons verleden', *NRC Handelsblad* (13 juli 2012).

te langzaam ging, was er nieuw onderzoek nodig om dit te versnellen. Nederlanders moesten volgens de krant ook de ‘schaduwkanten’ van hun geschiedenis willen kennen. Volgens *het NRC* kon nieuw onderzoek dus helpen met het maatschappelijke erkenningsproces van dekolonisatiegeweld.

In haar laatste commentaren formuleerde *het NRC* haar definitieve visie over het wel of niet uiten van excuses voor dekolonisatiegeweld. In het eerste commentaar stelde de krant dat officiële excuses voor koloniale misstanden vaak niet oprecht zijn.⁸⁰ Dit komt omdat deze geformuleerd zijn om juridische aansprakelijkheid, en daarbij horende financiële compensatie, te vermijden. Volgens het dagblad moesten excuses daadwerkelijk betekenis hebben, door iets toe te voegen aan de spijtbetuiing die al eerder door Bot was gedaan. In het tweede commentaar kwam de krant wederom terug op Bots spijtbetuiing.⁸¹ Het dagblad ondervond dat in een recent staatsbezoek van premier Rutte alleen naar de toekomst werd gekeken. Dit betekende volgens de krant dat Bot in 2005 al politiek een ‘streep’ onder het verleden had gezet. Zover excuses betreft was dit terecht, maar op het gebied van waarheidsbevinding nog niet voldoende.

Ondanks dat *het NRC* Bot in 2005 nog bekritiseerde omdat hij koloniale misstanden slechts aanvaarde in plaats van erkende, stelde het dagblad nu dus dat hij het dekolonisatieverleden op het gebied van politieke excuses voldoende had afgesloten. Toch stelde de krant ook dat nieuw wetenschappelijk onderzoek nodig was: dit zou de maatschappelijke erkenning van het dekolonisatieverleden kunnen helpen. Volgens het NRC was het dekolonisatieverleden op het gebied van politieke excuses dus voldoende afgesloten, maar het maatschappelijke erkenningsproces nog niet.

Trouw plaatste, net als *het NRC*, een reportage over het leed waar Indonesische nabestaanden van dekolonisatiegeweld mee achterbleven.⁸² Het artikel benadrukte middels de profielen van verschillende nabestaanden dat er overal in Indonesië nog nabestaanden met de gevolgen van de oorlog leefden. De wreedheid van de excessen waar deze nabestaanden het slachtoffer van waren, werd een jaar later in een reeks achtergrondartikelen nader behandeld.⁸³ Een van de artikelen, over de zogenaamde slachting bij Galung Lombok, stelde dat een vergelijking met de slachtpartij bij My Lai ‘adequaat’ zou zijn.⁸⁴ Dit laatste was een bekende massaslachting die Amerikaanse militairen tijdens de Vietnamoorlog hadden

⁸⁰ ‘De keuze is tussen oprecht excuus of maar geen excuus’, *NRC Handelsblad* (7 september 2013).

⁸¹ ‘Het verleden is nooit te ver weg om uit te zoeken’, *NRC Handelsblad* (26 november 2013).

⁸² E. Mooibroek, ‘Nog altijd woedend om wandaden Westerling’, *Trouw* (20 november 2012).

⁸³ M. van der Kaaij, ‘Onderzoek excessen, vooral die van verzet’, *Trouw* (16 september 2013).

M. van der Kaaij, ‘De held die massa's de dood injoeg’, *Trouw* (13 september 2013).

⁸⁴ van der Kaaij, ‘Onderzoek excessen’.

aangericht. Net als *het NRC* wijdde *Trouw* dus aandacht aan de Indonesische slachtoffers achter de excessen. *Trouw* benadrukte hierbij ook dat er overal in Indonesië nabestaanden met een oorlogstrauma rondliepen. Verder vergeleek een achtergrondartikel een door Nederlanders aangerichte slachtpartij met een massaslachting door Amerikanen in Vietnam. Aangezien My Lai een bekend voorbeeld is van een wrede oorlogsmisdaad, leek het artikel hiermee de wreedheid van het Nederlandse handelen te willen benadrukken.

In een aansluitend commentaar, stelde *Trouw* dat de excuses van de Nederlandse regering voor enkele van de slachtpartijen een grote stap waren.⁸⁵ Volgens de krant was dit namelijk een erkenning dat er tijdens de oorlog excessen plaatsvonden die zowel een structureel karakter als politieke goedkeuring hadden. Het dagblad stelde echter ook dat de staat deze ‘erkenning’ snel ‘verder’ moest uitvoeren. Schijnbaar waren de officiële excuses dus een goed voorbeeld voor verdere benadering van het dekolonisatieverleden. Verder sprak de krant haar steun uit voor het onlangs aangevraagde staatsonderzoek: nieuwe historische bevindingen konden namelijk beter aantonen wie er verantwoordelijk droeg voor het dekoloniatiegeweld.

In haar laatste commentaar kwam *Trouw* terug op deze steun. De krant citeerde hierbij Amerikaans historicus W.H. Frederick, die geweld door Indonesische onafhankelijkheidsstrijders net na de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring onderzocht.⁸⁶ *Trouw* was het met Frederick eens dat dit geweld, gericht tegen onder andere Indo’s en Nederlanders, een genocidaal karakter had. Terwijl het dekolonisatieverleden eerder vooral naar voren kwam wanneer excessen door Nederlandse militairen aan het licht kwamen, benadrukt dit onderzoek volgens *Trouw* dat ook Indonesisch geweld onder ogen moest worden gekomen. Hierbij kon een officieel dekolonisatieonderzoek helpen.

In tegenstelling tot *het NRC*, was *Trouw* dus niet van mening dat het dekolonisatieverleden politiek was afgesloten. De overheid diende dit verleden namelijk nog ‘breder’ te erkennen. *Trouw* betoogde wel net als *het NRC* dat er nieuw staatsonderzoek nodig was. Maar terwijl *het NRC* stelde dat dit met de maatschappelijke erkenning van dekoloniatiegeweld kon helpen, stelde *Trouw* slechts dat nieuw onderzoek kon verduidelijken wie er verantwoordelijkheid voor dit geweld droeg. Aangezien de krant uitdrukkelijk geweld door Indonesiërs aanhaalde, doelde zij hiermee niet alleen op de Nederlandse overheid. In ieder geval was het dekolonisatieverleden volgens *Trouw*, zowel op politiek gebied als op waarheidsbevinding, nog niet afgesloten.

⁸⁵ ‘Excuses en erkenning wandaden in Indonesië komen op de valreep’, *Trouw* (16 september 2013).

⁸⁶ ‘Het geweld van de Bersiap moet alsnog onderzocht worden’, *Trouw* (19 november 2013).

Zowel *Trouw* als *het NRC* gebruikten hun commentaren om de oproep tot een nieuw officieel dekolonisatieonderzoek te steunen.

De Volkskrant greep een primeur door als eerste foto's van een Nederlandse oorlogsmisdaad uit de onafhankelijkheidsoorlog te publiceren.⁸⁷ De krant schreef deze periode echter geen commentaar, waardoor het lastig is om haar maatschappelijke positie vast te stellen. Toch kunnen de verdiepingsartikelen van *de Volkskrant* een aanwijzing zijn. Zo plaatste het dagblad, net als de andere kwaliteitskranten, ook een reportage waarin de Indonesische nabestaanden van dekoloniatiegeweld centraal stonden.⁸⁸ Ook dit artikel belichtte dat zij nog steeds met de gevolgen van dekoloniatiegeweld kampten. Voor de kwaliteitskranten was het Indonesische verhaal achter de oorlogsmisdaden dus een belangrijk onderwerp geworden. Dit is opvallend, aangezien in eerdere periodes vooral het Nederlandse slachtofferschap van dekoloniatiegeweld centraal stond.

Eind 2013 plaatste *de Volkskrant* een reportagereeks over Nederlandse dienstweigeraars tijdens de onafhankelijkheidsoorlog.⁸⁹ Dit betrof meerdere artikelen over hun strijd voor eerherstel, waar een aantal dienstweigeraars een rechtszaak voor aan het voeren waren. De reportagereeks is opmerkelijk aangezien er deze periode, ook in de andere kwaliteitskranten, nauwelijks iets te lezen viel over Indië-veteranen. Wel besloot *de Volkskrant* dus een reportagereeks over dienstweigeraars te plaatsen, die net als de veteranen, in de nasleep van de dekoloniatieoorlog om erkenning streden. In de eerste periode zette *de Volkskrant* zich nadrukkelijk in voor de erkenning van Indië-veteranen; in de laatste periode bood zij een andere miskende groep in ieder geval een podium aan. Tevens schonk *de*

⁸⁷ L. Nicolassen, 'Eerste beeld van executies in Indië Fotoalbum Enschedese soldaat toont hoe Indonesiërs worden gedood', *de Volkskrant* (10 juli 2012), 1.

⁸⁸ M. Maas, 'Als ze werden vermoord, was dat hun geluk'; reportage nabestaanden slachtoffers van 'zuiveringsacties' op Sulawesi klagen Nederland aan', *de Volkskrant* (23 mei 2012), 8.

⁸⁹ M. van Lieshout, 'Wat er verder ook gebeurt, Jan en Jan zullen blijven procederen', *de Volkskrant* (15 mei 2013), 7.
L. Nicolassen, 'Geen boeven, wij zaten vast voor onze eer', *de Volkskrant* (12 mei 2013), 8.

Volkskrant, evenals de andere kwaliteitskranten, opmerkelijk veel aandacht aan Indonesisch slachtofferschap van dekolonisatiegeweld.

Bij *de Telegraaf* moet helaas worden verondersteld dat zij deze periode weinig over de onafhankelijkheidsoorlog berichtte. Het enige verdiepingsartikel waarin de krant een referentie naar de onafhankelijkheidsoorlog maakte, was een portret over premier Mark Rutte betreffende zijn persoonlijke band met Indië.⁹⁰ Het artikel beschreef hoe de ouders van Rutte hier voor een Nederlands bedrijf hebben gewerkt, waardoor hij nog vaak werd geconfronteerd met dit familieverleden. De onafhankelijkheidsoorlog speelde echter nauwelijks een rol dit artikel; het ging voornamelijk over het privéleven van de premier. Wat wel opvalt is dat *de Telegraaf* zich in haar berichtgeving sceptischer tegenover de excessen opstelde dan de kwaliteitskranten. Een van haar nieuwsartikelen berichtte bijvoorbeeld dat zich in Galung Lombok ‘excessen zouden hebben afgespeeld’, waarbij de Indonesiërs die ‘beweren erbij te zijn geweest verklaren dat mensen geëxecuteerd werden’.⁹¹ *De Telegraaf* liet hiermee dus feitelijk open of de excessen daadwerkelijk hadden plaatsgevonden, terwijl de kwaliteitskranten deze in hun achtergrondartikelen als onoverkoombare historische gebeurtenissen neerzetten.

In tegenstelling tot de kwaliteitskranten, die alle meerdere artikelen aan de excessen wijdden, leek *de Telegraaf* zich dus stil te houden. Hierdoor is het standpunt van de Telegraaf giswerk. Toch leek de krant, door haar sceptische houding tegenover de excessen, bij haar eerdere standpunt te blijven dat het Nederlandse optreden in Indië niet te sterk veroordeeld diende te worden. Tevens is het opvallend dat, hoewel het dagblad kort berichtte dat Indië-veteranen niet blij waren met de tegen Nederland aangespannen rechtszaak,⁹² het wederom stil bleef rond veteranen. Er was dus geen enkele interesse meer om het voor hen op te nemen.

Hoewel het in de laatste periode aan redactioneel commentaar ontbrak, uitten de kranten die wel commentaar plaatsten zich gemengd over de excuses van de overheid. *Trouw* zag de officiële excuses voor enkele excessen als een grote stap, maar voegde hier aan toe dat deze nog verder uitgevoerd dienden te worden. *Het NRC* stelde daarentegen dat de spijtbetuiging van Bot het dekolonisatieverleden politiek al voldoende had afgesloten. Volgens de krant was het niet duidelijk wat nieuwe officiële excuses hieraan zouden

⁹⁰ ‘Reis naar eigen verleden; Mark Rutte vandaag voor het eerst in Indonesië, land van zijn jeugd’, *de Telegraaf* (19 november 2013), 5.

⁹¹ ‘Megaclaim om bloedbad Indië’, *de Telegraaf* (8 mei 2012), 9.

‘Veteranen verontwaardigd; Nederland betaalt Indische weduwen vanwege oorlogsmisdrijf’, *de Telegraaf* (15 september 2011), 7.

⁹² C. Sanders, ‘Veteranen verontwaardigd; Nederland betaalt Indische weduwen vanwege oorlogsmisdrijf’, *de Telegraaf* (15 september 2011), 7.

toevoegen.

Wel spraken zowel *Trouw* als *het NRC* hun steun uit voor een nieuw staatsonderzoek naar dekolonisatiegeweld. Dit deden ze echter om verschillende redenen: *het NRC* stelde dat nieuw onderzoek de maatschappelijke erkenning van dekolonisatiegeweld kon helpen, terwijl *Trouw* betoogde dat door middel van nieuw onderzoek beter kon worden uitgezocht wie er precies verantwoordelijkheid voor dit geweld droeg.

Buiten de commentaren, waren de drie kwaliteitskranten opmerkelijk overeenstemming in hun berichtgeving. Terwijl in de eerste periode vooral oog was voor het leed van Nederlandse militairen, en in 2005 de mensenrechtensituatie in Indonesië steeds sterker doorscheen, wijdden de kwaliteitskranten in de laatste periode veel achtergrondartikelen aan Indonesisch slachtofferschap van dekolonisatiegeweld. In tegenstelling tot eerdere periodes, was er dus meer aandacht voor de Indonesische kant van het dekoloniatieverleden.

Tevens is opvallend dat, in tegenstelling tot de kwaliteitskranten, de excessen voor *de Telegraaf* geen historische feiten waren. Hoewel veteranen zich ook in deze periode kritisch uitlieten,⁹³ wijdde *de Telegraaf* hier nauwelijks aandacht aan. Voor de kwaliteitskranten, die zich net als *de Telegraaf* in de eerste periode voor de erkenning van veteranen hadden ingezet, waren de oudgedienden ook geen onderwerp van betekenis meer. Wel wijdde *Trouw* een reportagereeks aan de emancipatiestrijd van dienstweigeraars. Mogelijk was dit, vergelijkbaar met de veteranen in 1994-1995, een nieuwe groep voor wiens erkenning *Trouw* zich wilde inzetten.

In de laatste periode leek het belang voor Indië-veteranen in het publieke debat dus volledig te zijn weggevallen. Wel kreeg het Indonesische slachtofferschap van dekolonisatiegeweld opmerkelijk veel aandacht in verdiepingsartikelen; het publieke debat richtte zich dus niet meer alleen op de Nederlandse kant van het dekoloniatieverleden. *Het NRC* stelde dat Bot het dekoloniatieverleden in 2005 politiek al voldoende had afgesloten. Volgens *Trouw* was dit niet het geval, zij zagen de officiële excuses juist als voorbeeld voor verdere erkenning van het dekoloniatieverleden. Zowel *het NRC* als *Trouw* spraken hun steun uit voor een officieel dekoloniatieonderzoek, waarbij *het NRC* aangaf dat dit de maatschappelijke erkenning van dekolonisatiegeweld kon helpen. Deze twee kranten stonden dus nog steeds open voor, op zijn minst, een maatschappelijke benadering van het dekoloniatieverleden.

⁹³ 'Indië-veteranen: Amateurfoto's 'executie' geen bewijs misdaden', *Trouw* (14 juli 2012), 3.
L. Noordzij, 'Indië-veteraan is weer snel veroordeeld', *Trouw* (14 juli 2012), 21.

Conclusie

In het voorgaande krantenonderzoek is in kaart gebracht hoe de grote Nederlandse dagbladen zich de afgelopen 20 jaar in het publieke debat over dekolonisatiegeweld in Nederlands-Indië hebben gemengd. Door middel van een methode waarbij kranten als exemplarisch worden geacht voor het publieke debat, is gepoogd om ontwikkelingen in deze discussie aan te tonen. Met de resultaten uit dit onderzoek dient er nog op de hoofdvraag te worden gereflecteerd: zijn er ontwikkelingen te onderscheiden die helpen verklaren waarom de overheid afgelopen jaar tot de overtuiging kwam dat een nieuw officieel onderzoek naar dekolonisatiegeweld nodig was?

Een ontwikkeling die mogelijk heeft bijgedragen aan het overheidsbesluit, was het afnemende belang voor Indië-veteranen in het publieke debat. In 1994-1995 waren de veteranen nog een belangrijk onderwerp in de publieke opinie. *De Telegraaf* plaatste hen in een slachtofferrol, terwijl *Trouw* en *de Volkskrant* zich inzetten voor de erkenning van de oudgedienden. In 2005 was er aanzienlijk minder aandacht voor Indië-veteranen; *Trouw* en *de Volkskrant* verweten hun toen juist dat ze in 1995 een toenadering van het koloniale verleden door koningin Beatrix in de weg stonden. Omstreeks 2013 was hun rol volledig uitgespeeld.

De dagbladen ondervonden in 2005 al dat Indië-veteranen zich rustiger gingen opstellen in het publieke debat. Hier gaven de kranten meerdere verklaringen voor: de oudgedienden waren inmiddels hoogbejaard, en de publieke sfeer zou zich hebben ontspannen. Dit onderzoek is echter te beperkt om een sluitende verklaring voor deze ontwikkeling te geven. Toch is het aannemelijk dat deze ontwikkeling aan het overheidsbesluit heeft bijgedragen. De overheid hoefde zich namelijk minder zorgen te maken voor felle weerstand tegen het staatsonderzoek. In het verleden moest de staat voorzichtig zijn om veteranen niet te kwetsen. Een voorbeeld is de visumverlening aan Princen, waarbij de regering ondanks haar neutrale opstelling toch hevige kritiek van Indië-veteranen kreeg te verduren. *De Telegraaf* nam het voor de veteranen op, waardoor een belangrijke deelnemer aan het publieke debat zich dus ook tegen de staat keerde. Aangezien de oudgedienden waren stilgevallen, kon de overheid ervan uitgaan dat een nieuw staatsonderzoek op weinig publieke weerstand zou stuiten.

Een steeds terugkomend vraagstuk in het publieke debat was de manier waarop het dekolonisatieverleden benaderd diende te worden. *De Telegraaf* stelde zich voortdurend terughoudend op: zij verklaarde meermaals dat benadering van dit verleden overbodig was.

De kwaliteitskranten bleven echter altijd open voor benadering. Op het gebied van politieke benadering steunden ze meestal de voorzichtige, trapsgewijze manier waarop de overheid dekolonisatiegeweld erkende. Zo waren de kwaliteitskranten positief over de verbeteringen die Bot op het staatsbezoek van Beatrix had geboekt. Enkele keren vonden de kwaliteitskranten echter dat de overheid te terughoudend was. Zo betoogde *het NRC* in 2005 dat de spijtbetuiging van Bot niet ver genoeg ging. Meestal toonden de kwaliteitskranten zich echter tevreden over bescheiden manier waarop de overheid het dekolonisationeverleden benaderde.

Uit een analyse van verdiepingsartikelen in de dagbladen blijkt dat het publieke debat over dekolonisatiegeweld steeds universeler werd. In de eerste periode werd er vooral achtergrond gegeven voor de miskenning van Indië-veteranen. In 2005 werd het publieke debat over dekolonisatiegeweld steeds meer aangegrepen om de mensenrechtensituatie in Indonesië aan te kaarten. In 2011-2013 was Indonesisch slachtofferschap het belangrijkste onderwerp in achtergrondartikelen geworden. Natuurlijk is deze ontwikkeling ook te verklaren met het gegeven dat achtergrondartikelen over de actualiteit berichten, maar samengenomen met de geleidelijke politieke erkenning van dekolonisatiegeweld is dit toch een interessante constatering.

In 1994-1995 ging het publieke debat namelijk vooral over de politieke afhandeling van dekolonisatiegeweld. Indië-veteranen werden volgens verschillende dagbladen gedupeerd aangezien de overheid dit geweld niet erkende. Naarmate de overheid dit wel deed, kwam er meer aandacht voor een non-politiek onderwerp in het publieke debat: Indonesisch slachtofferschap. Indonesiërs waren niet zozeer gedupeerden van onverantwoordelijk overheidsbeleid, maar van dekolonisatiegeweld in zijn algemeen. Stelden *Trouw* en *het NRC* in 1994 immers niet dat niet alleen de overheid, maar de hele Nederlandse samenleving aansprakelijk is voor dekolonisatiegeweld?

In andere woorden: werd het publieke debat over dekolonisatiegeweld minder politiek naarmate de overheid haar verantwoordelijkheid voor dekolonisatiegeweld erkende? Hier zijn meer aanwijzingen voor dan de groeiende belangstelling voor Indonesisch slachtofferschap in het debat. *Het NRC* stelde in 2013 dat het dekolonisationeverleden wat politieke excuses betreft voldoende was afgesloten. Tegelijkertijd riep de krant op tot een officieel dekolonisatieonderzoek: dit kon de maatschappelijke erkenning van het geweld helpen. *Het NRC* stelde dus dat het politieke erkenningsproces was afgerond, maar dat het maatschappelijke erkenningsproces nog niet klaar was. *Trouw* benadrukte dat een officieel

dekolonisatieonderzoek niet alleen over het Nederlandse overheidsbeleid van tijdens de onafhankelijkheidsoorlog diende te gaan. De krant stelde nadrukkelijk dat ook moest worden uitgezocht wie er buiten de Nederlandse staat verantwoordelijkheid voor dekoloniatiegeweld draagt. De overheid werd met een eventueel staatsonderzoek dus niet tot verantwoording opgeroepen.

Hierdoor hoefde de staat niet bang te zijn voor een eenzijdige historische afrekening. Volgens *het NRC* zou het staatsonderzoek namelijk een maatschappelijk belang dienen. Tevens kon een onderzoek volgens *Trouw* nieuwe verantwoordelijken voor dekoloniatiegeweld aanwijzen, waardoor de overheid minder alleen zou staan in haar aansprakelijkheid. De regering had dus weinig meer te verliezen met een staatsonderzoek.

Hoe kwam de overheid in deze gunstige situatie terecht? Hoewel verschillende kranten al in 1994 stelden dat de hele Nederlandse samenleving verantwoordelijkheid voor dekoloniatiegeweld draagt, gaf *het NRC* pas in 2013 praktische inhoud aan deze aansprakelijkheid. Zij stelde toen dat een staatsonderzoek de maatschappelijke erkenning van dekoloniatiegeweld moest helpen. Een mogelijke ontwikkeling is dus dat, naarmate de politiek stappen zette in de erkenning van dekoloniatiegeweld, het publieke debat minder politiek werd, waardoor er meer ruimte ontstond voor andere onderwerpen als Indonesisch slachtofferschap en maatschappelijke erkenning.

Alles overziend had de regering dus weinig te verliezen met een nieuw staatsonderzoek naar dekoloniatiegeweld. Ten eerste waren Indië-veteranen, die benadering van het dekoloniatieverleden eerder tegenwerkten, geen obstakel meer. Ten tweede zou een nieuw dekoloniatieonderzoek niet eenzijdig de politiek veroordelen. In het publieke debat werd namelijk op een onderzoek aangedrongen omdat deze een maatschappelijke functie diende te vervullen. Tevens diende het onderzoek aan te tonen wie er buiten de overheid verantwoordelijkheid voor dekoloniatiegeweld draagt.

Het is mogelijk dat deze voor de overheid gunstige situatie het resultaat was van een bredere ontwikkeling in het publieke debat over dekoloniatiegeweld. Deze hield in dat naarmate de overheid haar verantwoordelijkheid voor dekoloniatiegeweld erkende, non-politieke onderwerpen in het publieke debat belangrijker werden, waardoor er meer ruimte kwam voor onderwerpen als de maatschappelijke erkenning van het dekoloniatieverleden. Politieke erkenning van dekoloniatiegeweld was dus mogelijk een voorwaarde voor verdere maatschappelijke erkenning. Deze ontwikkeling is echter op basis van een kwalitatieve, beperkte methode aangetoond. Misschien kan een uitgebreid, kwantitatief onderzoek over

meerdere koloniale kwesties aantonen of politieke erkenning inderdaad een voorwaarde is voor maatschappelijke erkenning van (post)koloniale vraagstukken. Denk hierbij aan gevoelige onderwerpen als het slavernijverleden. Dit zou betekenen dat de overheid een belangrijke voorbeeldfunctie heeft voor de verwerking van (post)koloniaal leed.

Overzicht literatuur

- Bijl, P., 'Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia', *Journal of Genocide Research* 14:3 (2012), 441-461.
- Dommering, E.J., 'De Nederlandse publieke discussie en de politionele acties in Indonesië', *Nederlands Juristenblad* 69 (1994), 277-290.
- Eickhof, E., 'Weggestreept Verleden? Nederlandse historici en het Rawagededebat', *Groniek Historisch Tijdschrift* 194 (2013), 53-67.
- Houben, V.J.H., 'A Torn Soul: The Dutch Public Discussion on the Colonial Past in 1995', *Indonesia* 63 (1997), 47-66.
- De Jong, J.J.P., *Diplomatie of strijd: een analyse van het Nederlands beleid tegenover de Indonesische Revolutie, 1945-1947* (Utrecht, 1988).
- Limpach, R., *De brandende kampongs van generaal Spoor* (Amsterdam, 2016).
- Luttikhuis, B., 'Juridisch afgedwongen excuses, Rawagedeh, Zuid-Celebes en de Nederlandse terughoudendheid', *BMGN – Low Countries Historical Review* 129:4 (2014), 92-105.
- Lorenz, C., 'De Nederlandse koloniale herinnering en de universele mensenrechten', *Tijdschrift Voor Geschiedenis* 128 (2015), 109-130.
- Locher-Scholten, E., 'Een bronnenpublikatie als signaal van koloniaal trauma? Ontstaan en ontvangst van de Officiële bescheiden', *BMGN – Low Countries Historical Review* 111:4 (1996), 473-492.
- Oostindie, G., *Soldaat in Indonesië, 1945-1950: getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam, 2015).
- Pelle, R.E., *Krantenonderzoek NRC Handelsblad naar de berichtgeving over het Israëliisch-Palestijns conflict 2007-2008* (Nijmegen, 2009).
- Pollmann, T., 'The Unreal War: The Indonesian Revolution through the Eyes of Dutch Novelists and Reporters', *Indonesia* 69 (2000), 93-110.
- Raben, R., 'On genocide and mass violence in Indonesia', *Journal of Genocide Research* 14 (2012), 485-502.
- Schaars, E.K., 'Schuldig totdat het tegendeel bewezen is? Reacties van Indiëveteranen op de discussie over oorlogsmisdaden', *Skript Historisch Tijdschrift* 31:3 (2014), 133-146.
- Scagliola, S.I., 'Cleo's 'unfinished business': coming to terms with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', *Journal of Genocide Research* 14 (2012), 419-439.
- Scagliola, S.I., *Last van de oorlog: De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam, 2002).

Scagliola, S.I., 'The Silences and Myths of a 'Dirty War': Coming to Terms with the Dutch–Indonesian Decolonisation War (1945–1949)', *European Review of History: Revue europeenne d'histoire* 14:2 (2007), 235-262.

van Vree, F., *De Nederlandse Pers en Duitsland 1930-1939* (Groningen, 1989).

Zweers, L., *De gecensureerde oorlog, militairen versus de media in Nederlands Indië* (Zutphen, 2013).

Overzicht bronnen

- '17 augustus', *de Volkskrant* (17 augustus 2005), 11.
- 'Bedreigingen aan adres Princen na visumbesluit', *Het Parool* (20 december 1994), 3.
- 'Bot in Jakarta: Spijt, maar geen excuses', *De Telegraaf* (17 augustus 2005), 11.
- 'De keuze is tussen oprecht excuus of maar geen excuus', *NRC Handelsblad* (7 september 2013).
- 'De verkeerde kant van de geschiedenis', *de Volkskrant* (16 augustus 2005)
<<http://www.volkskrant.nl/buitenland/de-verkeerde-kant-van-de-geschiedenis~a668380/>>
[geraadpleegd op 15-03-2017].
- 'Excuses en erkenning wandaden in Indonesië komen op de valreep', *Trouw* (16 september 2013).
- 'Goede zaak dat minister Bot de geboorte van Indonesie heeft aanvaard', *Trouw* (16 augustus 2005), 1.
- 'Het geweld van de Bersiap moet alsnog onderzocht worden', *Trouw* (19 november 2013).
- 'Het verleden is nooit te ver weg om uit te zoeken', *NRC Handelsblad* (26 november 2013).
- 'Eindelijk kan Nederland ook Indonesie feliciteren met onafhankelijkheid ; Commentaar', *Trouw* (28 juli 2005), 2.
- '...en Atjeh', *NRC Handelsblad* (17 augustus 2005), 7.
- 'Erken de fouten', *de Volkskrant* (11 januari 1995).
- 'Extreem geweld in Nederlands Indië was structureel', *NOS Webnieuws* (29 augustus 2016)
<<http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2135065-extreem-geweld-in-nederlands-indie-was-structureel.html>> [geraadpleegd op 15-03-2017].
- 'Goede zaak dat minister Bot de geboorte van Indonesie heeft aanvaard', *Trouw* (16 augustus 2005), 1.
- 'Graa Boomsma noemt uitlatingen Indië Veteraan over SS leugen', *Trouw* (6 januari 1995) <<https://www.trouw.nl/home/graa-boomsma-noemt-uitlating-indie-veteraan-over-ss-leugen~a140a731/>> [geraadpleegd op 12-05-2017].
- 'Halfslachtig', *Trouw* (21 december 1994).
- 'Indonesië en ons verleden', *NRC Handelsblad* (13 juli 2012).
- 'Indië-veteranen: Amateurfoto's 'executie' geen bewijs misdaden', *Trouw* (14 juli 2012), 3.
- 'Komst van Princen wekt woede', *de Telegraaf* (20 januari 1994).

- ‘Megaclaim om bloedbad Indië’, *de Telegraaf* (8 mei 2012), 9.
- ‘Na vier eeuwen op weg naar een volwassen relatie’, *Trouw* (12 augustus 1995).
- ‘Na vijftig jaar (1)’, *Trouw* (17 augustus 1995).
- ‘Nieuwsanalyse’, *Stijlgids NRC* <<https://apps.nrc.nl/stijlboek/nieuwsanalyse>> [geraadpleegd op 07-05-2017].
- ‘Ons' Indië...’, *NRC Handelsblad* (17 augustus 2005), 7.
- ‘Oproep tot debat’, *Trouw* (11 januari 1995).
- ‘Over het verleden’, *NRC Handelsblad* (10 januari 1995).
- ‘Overbodig’, *De Telegraaf* (11 januari 1995).
- ‘Politieke schuldvraag altijd gemeden in Indonesie-debat’, *De Volkskrant* (11 januari 1995).
- ‘Princen en de VVD’, *NRC Handelsblad* (21 december 1994), 11.
- ‘Redactioneel commentaar’, *Stijlgids NRC* <<https://apps.nrc.nl/stijlboek/commentaar-0>> [geraadpleegd op 07-05-2017].
- ‘Reis naar eigen verleden; Mark Rutte vandaag voor het eerst in Indonesië, land van zijn jeugd’, *de Telegraaf* (19 november 2013), 5.
- ‘Spijt’, *de Telegraaf* (17 augustus 2005), 3.
- ‘Troonrede in de Tropen’, *NRC Handelsblad* (22 augustus 1995), 7.
- ‘Van Mierlo trapt Indië-veteranen op ziel’, *de Telegraaf* (22 januari 1994).
- ‘Veteranen verontwaardigd; Nederland betaalt Indische weduwen vanwege oorlogsmisdrijf’, *de Telegraaf* (15 september 2011), 7.
- ‘Vijftig jaar Indonesië’, *De Volkskrant* (19 augustus 1995).
- ‘Vijftig jaar Indonesie’, *NRC Handelsblad* (16 augustus 1995), 7.
- van den Boogaard, R., ‘Minister Bot lost 'unfinished business' op’, *NRC Handelsblad* (17 augustus 2005), 2.
- Duursma, M., ‘Afscheid van Indie een stapje verder ; Met bezoek Bot 'aanvaardt' Nederland onafhankelijkheid Indonesie vanaf 1945’, *NRC Handelsblad* (27 juli 2005), 3.
- Ego, P.J.G.A., ‘Poncke Princen (2)’, *NRC Handelsblad*, (24 december 1994), 8.

Frederiks, K., 'Na zijn bekentenis kantelde het beeld over Indië', *NRC handelsblad* (20 januari 2016) <<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/01/20/na-zijn-bekentenis-kantelde-het-beeld-over-indie-1581945-a968474>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

Godefroi, L.S., 'Poncke Princen (3)', *NRC Handelsblad* (24 december 1994), 8.

Groeneveld, F., 'Met alle geweld moest Indië heroverd worden', *NRC Handelsblad* (12 januari 1995), 8.

de Jong, D., 'Nederlandse regering niet van plan geweld in Indië te onderzoeken', *NRC Handelsblad* (15 augustus 2012) <<https://www.nrc.nl/nieuws/2012/08/15/nederlandse-regering-niet-van-plan-geweld-indie-te-onderzoeken-a1442452>> [geraadpleegd op 19-5-2017].

de Jong, L., 'Opgedoken executiefoto's: 'Het was dus echt een oorlog'', *de Volkskrant* (10 juli 2012) <<http://www.volkskrant.nl/magazine/opgedoken-executiefoto-s-het-was-dus-echt-een-oorlog~a3284455/>> [geraadpleegd op 28-5-2017].

Hulst, W., 'De weg is gebaand voor vorm van eerherstel', *De Volkskrant* (10 januari 1995).

Hupkes, J., 'Mijn broer en mijn oom zijn doodgeschoten en ik krijg niks; Nederland biedt na 64 jaar excuses aan voor bloedbad in Indonesisch dorp Rawagede; ambassadeur bezoekt nabestaanden', *NRC Handelsblad* (9 december 2011), 8.

Jungschleger, I., 'Alsnog een ereteken want ze brachten orde en rust', *De Volkskrant* (1 maart 1995).

van der Kaaij, M., 'De held die massa's de dood injoeg', *Trouw* (13 september 2013).

van der Kaaij, M., 'Onderzoek excessen, vooral die van verzet', *Trouw* (16 september 2013).

Kas, A., ' Nieuw onderzoek naar dekolonisatie Indië', *NRC handelsblad* (2 december 2016) <<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/12/02/nieuw-onderzoek-naar-dekolonisatie-nederlands-indie-a1534753>> [geraadpleegd op 15-03-2017].

Lagas, L., 'Den Haag negeerde 60 jaar een datum ; Onafhankelijkheid Indonesie', *Trouw* (27 juli 2005), 5.

van Lieshout, M., 'Wat er verder ook gebeurt, Jan en Jan zullen blijven procederen', *de Volkskrant* (15 mei 2013), 7.

Maas, M., 'Als ze werden vermoord, was dat hun geluk'; reportage nabestaanden slachtoffers van 'zuiveringsacties' op Sulawesi klagen Nederland aan', *de Volkskrant* (23 mei 2012), 8.

Maas, M., 'Bot schrijft geen historie in Jakarta', *de Volkskrant* (17 augustus 2005) <<http://www.volkskrant.nl/buitenland/bot-schrijft-geen-historie-in-jakarta~a661884/>> [geraadpleegd op 14-6-2017].

van der Maten, W., 'Indonesië is nog niet bevrijd', *NRC Handelsblad* (16 augustus 2005), 4.

Meester, A., 'Dit is geen schrijversproces' Boete geëist tegen Graa Boomsma wegens smaad', *Trouw* (25 mei 1994) <<https://www.trouw.nl/home/-dit-is-geen-schrijversproces-boete-geest-tegen-graa-boomsma-wegens-smaad~aed227b5/>> [geraadpleegd op 19-5-2017].

Mooibroek, E., 'Nog altijd woedend om wandaden Westerling', *Trouw* (20 november 2012).

Nicolasen, L., 'Eerste beeld van executies in Indië Fotoalbum Enschedese soldaat toont hoe Indonesiërs worden gedood', *de Volkskrant* (10 juli 2012), 1.

Nicolasen, L., 'Geen boeven, wij zaten vast voor onze eer', *de Volkskrant* (12 mei 2013), 8.

Noordzij, L., 'Indië-veteraan is weer snel veroordeeld', *Trouw* (14 juli 2012), 21.

Righton, N., 'Kabinet akkoord met groot onderzoek naar geweld Indië', *de Volkskrant* (02-12-2016) <http://www.volkskrant.nl/binnenland/kabinet-akkoord-met-groot-onderzoek-naar-geweld-indie~a4426593/> [geraadpleegd 15-03-2017]

Rohmensen, G., 'Homo onder de sjaria', *Trouw* (28 juli 2005).

Sanders, C., 'Verbijsterde oud-Indiëgangers: "visum Princen getuigt van minachting"', *de Telegraaf* (21 januari 1994).

Sanders, C., 'Veteranen verontwaardigd; Nederland betaalt Indische weduwen vanwege oorlogsmisdrijf', *de Telegraaf* (15 september 2011), 7.

Schouten, E., 'Nabestaanden van massamoord in Rawagede: waar blijft de kompensasi?', *NRC Handelsblad* (15 september 2011).

Spiering, H., 'Na tropisch surrealisme wachtte de schoenenbon', *NRC Handelsblad* (12-1-1995), 8.

Vermeulen, F., 'Indië-debat brengt koningin in dubio', *NRC handelsblad* (14 januari 1995), 2.

Wesseling, H.L., 'Poncke Prince van Oranje', *NRC Handelsblad* (2 september 1993) <<https://www.nrc.nl/nieuws/1993/09/02/poncke-prince-van-oranje-7194420-a430767>> [geraadpleegd op 14-6-2017].

Vrijsen, E., 'Stille kracht Ben Bot', *Elsevier* 34 (2005), 18.

M. van der Kaaij, 'De held die massa's de dood injoeg', *Trouw* (13-9-2013).

Bron afbeeldingen

P. 10:

‘Van Mierlo trapt Indië-veteranen op ziel’, *de Telegraaf* (22 januari 1994).

P. 18:

W. van der Maten, ‘Indonesië is nog niet bevrijd’, *NRC Handelsblad* (16 augustus 2005), 4.

P. 25:

‘Het verleden is nooit te ver weg om uit te zoeken’, *NRC Handelsblad* (26 november 2013).